Tenemus verbum trahendi hoc loco non violentiã, A
aut necessitatem vllam declarare. Reliquum est, vt
quæramus, quam hic vim habeat; nec enim sine cau-
sa credendum est eo potius verbo quam alio Christũ
vsum esse. Graues auctores sunt, qui existiment etiam
hoc loco violentiam quandam significare, non qui-
dem eiusmodi, vt libertatem tollat arbitrij, qualem
hæretici somniant, sed eiusmodi vt significetur ma-
gnum esse pondus hominis peccato mortui, quale
solet esse non cadauerum, sed hominum grauiter æ-
grotantium, qui quo minus habent virium, eo plus
habent ponderis, maiore, vt moueantur, opus est ni-
fu. Qui penitus mortuus est, nullam habet, qua mo-
ueri possit facultatem. Itaque si mouendus est, sola vi
externi agẽtis moueatur, necesse est. Qui motus pro-
priè violentus est, quia passum, vt Philosophi tradũt,
vim ad eum motum nullam confert. Huiusmodi ca-
daueri hominem peccatorem (illis autẽ omnes sunt
peccatores) Caluinistæ, & Lutherani similem facitũ;
tanquam truncum, aut saxum à Deo moueri, ac tra-
hi; nihil ipsum agere, nihil conari, nihil conniti; quin
contra resistere, renitiue. Qui verò sanus omnino
est, is suis ipse viribus, sine vllo externo adiumento
mouetur; cui similem Pelagiani faciebant peccato-
rem, sanum, fortem, vegetum, qui solis liberi arbitrij
viribus sine gratia Dei ad Deum, cum vellet, venire
posset. Vtraque hæresis ex hoc ipso, in quo versamur,
loco refutatur. Illa quemadmodum paulo ante di-
cebamus; hæc quia aperte Christus docet neminem
non tractum, id est, non adiutum, vt leuissimè inter-
pretemur à Patre venire posse. Itaque omnes, qui ad
uersus Pelagianos disputarunt, hoc vsi sunt loco, Au-
gustin. in libr. de prædest. sanct. cap. 8. & lib. 1. contra
duas epistolas Pelagianor. cap. 3. & 19. & lib. de gratia
& lib. arbit. cap. 5. & epist. 107. Hierony. libr. 3. contra
Pelagian. Prosper in epist. de lib. arbit. ad Ruffinum,
& frequenter in lib. contra Collatorem. Semper Ec-
clesia media inter duos hæreticos, vt ait Tertullian.
sicut Christus inter duos latrones crucifigitur. Homi
nem peccatorem, neque sano, neque mortuo, sed æ-
grото similem dicit, qui habeat quidem aliquid na-
turalium virium, sed non tantum, vt gratia non adiu-
tus venire possit: venite tamen adiutum, & ipsum a-
liquid agentem: quia tamen ægrotat, magno opus
esse adiumento gratiæ, vt moueatur, & adducatur ad
Christum; grauitatem illam, & pondus hominis e-
languidi verbo trahendi declarari. Non quod verè,
propriè; trahatur; cum aliquid ipse conferat; sed q
tam multum ponderis, tam parum habeat virium,
vt trahi quodammodo videatur. Sic intelligendum,
quod Hieronymus ait libro 3. contra Pelagian. *Simul
& hoc*, inquit, *animaduertendum, quod trahitur, non sponte
currit, sed aut retrectãs & tardus, aut inuitus adducitur. Qui
non potest suis viribus, & labore venire ad Iesum, quomodo po-
test omnia simul peccata vitare?* Hoc, inquam, dicere Hie
ronymus voluit, cum dixit retrectantem, tardum, in
uitum hominem trahi, magna vi trahi, quasi grauem
morbo hominem. Sed hoc ipsum iis dixit verbis, qui
bus liberum arbitrium tolli videatur, quia contra Pe
lagianos nimios liberi arbitrij defensores disserebat.
Cæterum liberum arbitrium Hieronymum posuisse
ex sex centis eius locis perspicuum est, & ne hæretici
quidem ipsi negant. Legat, si quis hoc ignorat, epi-
stolam ad Cresiphontem; legat illos ipsos tres aduer
sus Pelagianos à Hieronymo conscriptos libros. Ea-
dem ratione intelligendum, quod ait Augustin. ser-
mone 2. de verbis Apostoli, violentiam, qua trahi di-
cimur, cordi fieri, non carni. Violentiam enim vocat,
non quod vis nobis inferatur; sed quod magno opus
sit adiumẽto vt à peccato trahamur. Simile est, quod
Ammonius, Chrysostomus, & Theophylactus do-
cent non tolli trahendi verbo libertum arbitrium,
sed significari magno nobis Dei auxilio opus esse. Am
monij, quia nõdum in lucem exiit, adscribam verba,
quæ eadem fere Theophylactus ex illo transtulit in
suos commentarios, οὐ τὸ ἑκουσιοπρακτεῖν ἀναιρεῖ ἀλλὰ
θορυβεῖ, ἀλλὰ δεῖσθαι ἐν Θεῷ ἡμᾶς δηλοῦσι. ἕλκεται δὲ οὐχ ὁ ἄκων,
ἀλλὰ πολλῆς δεόμενος συμμαχίας.

Quam vim habeat hic trahendi verbum.

3. Ethic. c. 1. & D. Tho. 1. 2. q. 6. a. 1. & 2.

Alia etiam in eo verbo mihi videtur posse vis esse, *Verbũ trahendi quã necessitatẽ significet.*
vt necessitatem quandam significet, quemadmodũ
proprietas eius postulat, non necessitatem, quæ ab-
solute imponatur iis, qui à Patre trahuntur; sed quæ
ex hypothesi inferatur. Pater trahit necessario homi-
nes ad Filium hoc sensu, quia quisquis nouit Patrem
& in eum credit, necessario ad Filium venit. Hun
enim esse sensum videntur verba illa, quæ sequũtur
indicare. *Omnis qui audiuit à Patre, & didicit, venit ad me.*
Vulgaris, & molesta quæstio est, cur Pater non om-
nes ad Christum trahat? Tribus modis ab auctorib.
responderi video. Ammonius, Cyrillus, Theophyla-
ctus, & Euthymius respondent, non omnes trahi,
quia non omnes digni sunt. Quod nimis affine est Pe
lagianorum errori. Quasi vero homo antequam per
gratiam ad gratiam ipsam trahatur, mereri possit gra
tiam, quod est dignum fieri, qui trahatur. Augusti-
nus, & qui eius de prædestinatione sententiam se-
quuntur, in prædestinationem referunt, hunc trahi,
illum non trahi, quia hic prædestinatus fuerat, ille
non fuerat. Itaque non magis quærendum esse, qua-
re hic trahatur, ille non trahatur, quàm quare hic præ
destinatus fuerit, ille non fuerit. Nec enim eius rei
quærendam esse causam, quæ præter diuinam volun
tatem causam nullam habeat. In hanc enim senten-
tiam Augustinus dixit, quod omnium ore decanta-
tur. *Quem trahat, & quem non trahat, quare illum trahat,
& illum non trahat, noli velle iudicare, si non vis errare: Semel
accipe, & intellige. Non traheris ora vt traheris.* De prædes-
tinationis causa non disputo. Is auctor est Augusti-
nus, vt eius sententia si vel nulla scriptura, nulla ra-
tione, nullis alijs auctoribus probaretur, sola perso-
nae reuerentiæ satis magnam auctoritatem mereretur.
De huius loci interpretatione ago. Aliud certè
videtur esse quærere, quare hic prædestinetur, ille nõ
prædestinetur, quod hoc loco non quærimus, aliud
quare Pater hunc trahat, illum non trahat, quod ad
explanandum hunc locum necessarium est quærere.
Nam etsi omnes, quos Pater prædestinauit, trahit,
tamen nec trahere idem est, quod prædestinare, ne-
que proprius prædestinationis effectus, cum multi
non prædestinati trahantur. Nec enim hic agitur,
quomodo homines ad vitam æternam, quæ prædes-
tinationis finis est, sed quomodo ad Christum per fi-
dem trahantur, quam multi vtique non prædestina-
ti suscipiunt. Ratio ergo cur hic trahatur, ille nõ tra-
hatur, non est, quod hic prædestinatus sit, ille non sit.
Itaque quidquid de prædestinationis causa sentien-
dum sit, de qua non est huius loci dicere, certe proba
biliot, & magis expedita responsio aliorum auctho-
rum est hunc trahi, illum non trahi, quia hic trahen-
tem Deum sequi voluit, ille noluit.

Trahit.

Cur alij trahantur, alij non trahantur.

Quod ipse D. Augustinus de duobus hominibus
Pharaone, & Nabuchodonosore, quos ambos Deus
eodem modo, eadem vi conatus est trahere, coactus
est confiteri lib. de prædestinatione, & gratia, cap. 15.
*Quantum ad naturam, ambo homines erant, quantum ad di-
gnitatem, ambo Reges; quantum ad causam, ambo captiuum
populum Dei possidentes, quantum ad pœnam, ambo flagellis
clementer admoniti. Quid ergo fines eorum fecit esse diu-
ersos? nisi quod vnus manum Dei sentiens in recordatione
propria iniquitatis ingemuit: alter libero contra misericor-*

Hæresis duæ Caluinistarum, Lutheranorum, & Pelagianorum refutantur.

Hieronymi locus quomodo intelligendus.

Augustini locus quomodo intelligendus.

dissimam Dei veritatem pugnauit arbitrio. Cur ergo de o-
mnibus non dicamus, quod ille de duobus dixit.

45. *Est scriptũ in Prophetis, & erũt omnes docibiles Dei.*] A
Probat prophetarũ testimonio, quod dixerat nemi-
nem posse venire ad se, nisi Pater eum traxerit, vt Cy-
rillus, Theophylactus, & Euthymius interpretantur.
Probat autem non totam sententiam, sed eius partem.
Nec enim Prophetæ dixerant fore, vt nemo ad Chri-
stum venire posset, nisi Pater eũ traxisset; sed dixerant
fore, vt Deus suos doceret, id est traheret: nec dixerãt
verbis iisdem, sed eodẽ sensu. Quod dicit in prophe-
tis scriptum esse, plerq; putant in solo Isaia id reperi-
ri c. 54. 13. *Ponã vniuersos filios tuos doctos à Domino.* Chri-
stus autem, aut Euãgelista, non verba, sed sensum cita-
uit, Erũt omnes, διδακτοὶ θεοῦ. Itaq; pluralem numerum B
Hebræorum idiomate pro singulari positum esse, *In
prophetis*, id est in vno prophetarum, sicut *Habitauit in
vrbibus Ammon*, id est in vna ex vrbibus. Alij ad plures
prophetas referunt, qui nõ iisdem verbis, sed sensu ta-
mẽ eodem dixerant fore, vt homines à Deo doceren-
tur. Ier. 31. 33. 34. *Dabo legem meam in visceribus eorum, &
in corde eorum scribam eam; & ero eis in Deum, & ipsi erunt
mihi in populum. Et non docebit vltra vir proximum suum,
& vir fratrem suum dicens Cognosce Dominum*, & Ezech.
11. 19. & 18. 31. & 36. 25. 26. *Dabo vobis cor nouum, & spi-
ritum nouum ponam in medio vestri; & auferam cor lapideũ
de carne vestra, & dabo vobis cor carneum*, & Ioël. 2. 28. *Ef-
fundam spiritum meum super omnem carnem.* Pondus ha-
bet, quod dicit, scriptum esse, quasi dicat negari, aut iã C
ignorari nõ posse, esse enim prophetarum litteris con-
signatum, quod plus est, quam si simpliciter dictũ esse
dixisset à Prophetis. Plus enim auctoritatis scriptis,
quam verbis adhibetur. Sic dixit c. 5. 47. *Si autem illius
litteris non creditis, quomodo verbis meis creditis?* Quod se-
quitur, *Et erunt omnes docibiles Dei*, Græce est, καὶ ἔσονται
πάντες διδακτοὶ θεοῦ Erũt omnes docti Dei. Quod etsi
contendunt quidã plus esse, quàm μαθητὰς εἶναι θεοῦ,
discipulum esse Dei, nempe re ipsa à Deo doceri: aut
doctum esse, idq; verbum ipsum διδακτὸς videtur de-
clarare: tamen ego Hebraicam, aut Caldaicam phra-
sim esse arbitror תלמידי יהוה docti Dei, id est disci-
pulus Dei, quod plus est, quã docilem esse Deo, pau-
lo vero minus, quam doctum esse. Quod intelligens
fortasse nõster interpres neq; dociles, neq; doctos, sed
docibiles vertit, nõ eos significans, qui docere possunt; D
sed eos, qui doceri tanquam discipuli à Deo debeant.
Maluit parum Latine, quam parum fideliter sensum
exprimere. Nec enim declaratur his verbis, meo qui-
dẽ iudicio, quid aut fiat re ipsa, aut fieri ab hominib.
possit, hoc est aut ipsos re ipsa à Deo doceri, aut do-
ceri posse: sed quid Deus tempore Euangelij, quan-
tũ in ipso erat, factutus esset, & quid inter legem
nouam, & veterẽ interesset, quod in veteri homines, per
prophetas, per sacerdotes, per scripturam: in noua per
Spiritum sanctum potissimum docerentur, vt ex lere.
Isai. & Ezechielis testimoniis perspicuum est. *Ipse*, in-
quit, *vos docebit omnia*: & rursus, *ipse vos docebit omnem
veritatem.* Omnes nimirum dato, effusoque in corda E
hominum Spiritu sancto dictatus erat. Itaque super-
nacaneus eorum videtur labor, qui multis verbis hoc
loco disputãt, quomodo omnes à Deo doceantur, aut
omnes discipuli Dei sint, cum tam multos videamus
ne ab hominibus quidem doctos in ignorantiæ tene-
bris remanere. Docentur omnes à Deo, quantum in i-
pso est, sicut *illuminat omnem hominem venientem in hũc
mundum.* Docẽtur omnes à Deo, quod attinet ad legis
Euangelicæ conditionem, quæ eius naturæ est, vt in
corde potius quàm in charta, & atramento consistat:
& ab Spiritu sancto potius, quàm ab vllo alio magi-
stro imprimatur animis. *Nõ necesse habetis*, inquit Ioan-

Apud quã Prophetam hæc verba reperiuntur.

Cap. 13. in Matth.

Psal. 33. 12.

Psal. 18. 5. Ro. 16. 18. Sap. c. 1. 9. Prou. 1. 20. & 8. 1.

Quam multis modis loquentem intus Deũ audire possumus.

Mat. 16. 17.

Inf. c. 14. 26. & 16. 13.

Sup. c. 1. 9. Quomodo à Deo doceantur omnes.

nes, 1. epistola cap. 2. 27. *vt aliquis doceat vos, sed sicut
vnctio eius docet vos de omnibus, & verum est, & non est
mendacium.* Ad hunc ferme modum Leõtius. Ἡ δὲ πάντες
θεοδίδακτοι, ἤτοι πάντας τοὺς βουλομένους. Quæ eadem sunt Chrysostomi, & Ammonij verba in
Catena Græcorum, ex quo sumpsisse Leontium cre-
dendum est, Theophylactus ex eodem quidem sum-
psit, sed secundam tantum interpretationem, πάντας,
τουτ' ἔστι τοὺς βουλομένους *omnes, hoc est qui volunt.* Hanc in-
terpretationem multo magis probo, quam illam Au-
gustini: Doceri omnes à Deo, non quia omnes doce-
antur, sed quia ex omni hominum genere doceantur
aliqui, aut quod nemo ex iis, qui docentur, non ab eo
doceatur, de quibus diximus ca. 1. ver. 9. Si quo modo
præter eum, quem modo diximus restringẽda senten-
tia est, ad eos restringenda est, qui sunt in Ecclesia. De
iis enim proprie apud Isaiam Deus loquebatur: ij soli
docentur, qui ad Ecclesiam, id est ad scholam Dei ve-
nire volunt. Qui extra hanc sunt scholam, aut vocem
Dei non audiunt, aut non intelligunt. Rectèq; Hila-
rius solos discipulos Christi, qui in eadem cũ illo nã-
uigarant, intellexisse ea, quæ ab ipso dicebantur, cæte-
ros, qui extra erant in littore, non intellexisse, Mat. 15.
2. Omnes ad scholam vocantur. *Venite Filij, audite me,
timorem Domini docebo vos.* Qui nõ veniunt, propterea
non veniunt, quia nolunt; quare, si non docentur, eo-
rum est culpa.

Omnis, qui audit à Patre & didicit, venit ad me.] Quasi
dicat. Omnis, qui à Patre docetur, venit ad me. Hoc e-
nim est audire, & discere à Patre ab eo doceri. Perinde
ergo est, ac si diceret, nemo venit ad me. Consulto vi-
detur duo coniunxisse verba audire, & discere: quia
non omnes, qui audiunt, discunt, vt Ammo. & Theo-
phylactus obseruarunt. Omnes enim audiũt, *In omnẽ
enim terram exiuit sonus eorum, & in fines orbis terræ ver-
ba eorum; & illuminat omnem hominem venientem in hunc
mundum*; & *Sapientia foris prædicat, in plateis dat vocem
suam*; sed non omnes discunt, quia discere est credere,
& non omnes volunt credere. Adnotauit hoc ipsum
Leõtius. *Audit* potius dixit, quam videt, sicut dixerat,
cum de Filio loqueretur v. 40. *Omnis qui videt Filium,
& credit*, quia illic de miraculis agebat, ex quib. Chri-
stus cognoscebatur: hic agit de doctrina. Miracula au-
tem videntur, doctrina auditur. Multis autem modis
Deum in auribus animi nostri loquẽtem audimus, de
ea enim hic voce agitur, quæ animi, nõ de ea, quæ cor-
poris auribus hauritur. Primum audimus, cum ratio
ipsa nos docet aliquid, quod ad ipsum pertineat: de-
inde cum nobis intus ipse reuelat, quod ratione con-
sequi non poteramus, qualis illa fuit Petro facta re-
uelatio, *Beatus es Simon Bariona, quia caro, & sanguis non
reuelauit tibi, sed pater meus, qui in cœlis est.* Obseruauit
hoc Didymus grauis in primis auctor in Catena Græ-
corum.

46. *Non quia Patrem vidit quisquam.*] Quid visio
cum auditione commune habet? Non enim dixerat,
Omnis, qui videt Patrem, & didicit, venit ad me, sed
Omnis, qui audit, & didicit; & possumus audire, quẽ nõ
videamus. Scilicet ne existimarent se de auribus loqui
corporis, aut de voce Dei corporea, docet Deum cor-
poream vocem non habere, cum spiritus sit, qui cor-
poris sensu percipi non possit. hoc est videri non pos-
se, quemadmodum Cyrillus, Theophylactus, & Eu-
thymius interpretantur. Putant etiam Cyrillus, & Le-
ontius in commentariis, & Theodorus Heracleensis
in Catena Græcorum citatus Christum, cum dicit, *non
quia patrem vidit quisquam*, ad Moysem alludere, quem
Iudæi existimarent vidisse, & audisse Deum. Se igitur
tacite Moysi opponere; tanquam dicat, non Moysem,
sed se vidisse Deũ. Noluisse tamẽ Moysem nominare,

ne Iudæos in eo confidentes offenderet. Quomodo Patrem nemo viderit, c.1.18. disputauimus.

Nisi is, qui à Deo est, hic videt Patrem.] Se intelligit, qui per æternam generationem à Deo est. Exscribam hoc loco, quæ apud Ammonium, & apud Theodotum Heracleæ Episcopum lego, quia ad confirmationem Catholicæ pertinent fidei. ὁ ἐξ ὢν ὁ υἱὸς τὸν πατέρα, inquit Ammon. οὐ τὸν ἐξ ὢν πάντων πάντων, καὶ μόνος οὐδὲ τοῦ υἱοῦ τὸν πατέρα, id est *solus Filius Patrem videt, vtpote qui supra res omnes emineat, & solus ex substantia sit Patris.* Theodotus vero sic, εἰ δὲ μόνος ὁ υἱὸς ὁρᾷ τὸν πατέρα, ἐξ ὢν τῶν πάντων ὤν, καὶ ὑπὲρ πάντα, καὶ πάντων πάντων, *si autem solus Filius videt Patrem, extra omnia est, & super omnia.*

Trad. 26. *Quid est quod ait,* inquit Augustin. *Ego vidi Patrem, vos non vidistis Patrem: & tamen non venitis ad me, nisi trahaminini à Patre? Quid est autem nobis trahi à Patre, nisi discere à Patre? Quid est discere à Patre, nisi audire à Patre? Quid est audire à Patre, nisi audire verbum Patris, id est me? Ne forte ergo cum dico vobis, Omnis, qui audiuit à Patre, & didicit, dicatis apud vos, sed numquam vidimus Patrem? quomodo ergo discere potuimus à Patre? A me ipso audite.* Videtur Augustinus existimare, idem esse à Patre audire, & Christum, quasi Patris vocē audire: sed Christus ipse haud obscure distinguit.

47. *Amen amen dico vobis, qui credit in me, habet vitam æternam.*] Non satis apparet, quotsum hoc dicat. Redit, vt mihi quidem videtur, ad thesim, quam ver. 40. propouerat, *vt qui videt Filium, & credit in eum, habeat vitam æternam.* Nam quæ medio interuallo dicta sunt, quasi per parēthesin dixit, vt causam redderet, cur sibi non crederent, quod nimirum à Patre doceri nollent. Quam causam cùm exposuisset, redit ad eandem propositionem, eamque quasi adhibito iureiurando magis affirmat, *Amen, amen dico vobis.* Sciebat Christus, inquit Cyrillus, Iudæos homines esse rudes, ac ne prophetarum quidem testimoniis satis credere; ideo adhibito quodammodo iureiurando, conatur ad fidem trahere. Quomodo qui credit in Christum, habeat vitam æternam, c.3.15. disseruimus. Habere autem non habiturus vitam æternā dicitur, qui in Christum credit, quia quamuis vitam iam æternam non habeat, ius ad illam habet. *Ianua & via ad vitam æternam*, inquit Cyrillus, *fides est*, itaque quisquis credit, intra ianuam est; si velit, salutis esse potest; qui vero non credit, lōge à vita æterna abest: etiamsi velit, nisi ad fidē prius veneris, salutis esse non poterit.

Lib. 4. c. 9.

Ianua vitæ æternæ fides.

48 *Ego sum panis vitæ.*] Quia dixerat fore, vt qui in se crederet, haberet vitam æternam, eius rei rationem reddit, quia nimirum ipse est panis, qui hominibus vitam præstat, hoc est, *panis vitæ* Hebraica phrasi, id est panis viuificus, vide quæ diximus ver. 35.

49. 50. *Patres vestri manducauerunt manna in deserto, & mortui sunt. Hic est panis de cœlo descendens, vt si quis ex ipso manducauerit, non moriatur.*] Putat Euthymius redire nunc Christum ad superiorem illam disputationem ver. 31. *Patres nostri manducauerunt manna in deserto*, & ver. 32. *Amen, amen dico vobis, non Moyses dedit vobis panem de cœlo, sed Pater meus dat vobis panem de cœlo verum.* Eam enim nūc persequitur disputationem; exponit, atque probat, quod illic dixerat, non manna, quod Moyses illis dederat, sed se, quem Pater de cœlo miserat, verum, ac cęlestem esse panem. Id ex effectu vtriusq; panis probat genere argumentis efficacissimo: quod mānā vitam edentibus dare non potuerit: qui enim eum panem edendū esse mortuos: hunc vero panem, quem ipse daturus sit, qui comederit, non esse morituru. quod non dicit absolute: *Patres vestri manducauerunt manna*, sed addit, *in deserto*, ideo Theophylactus fecisse putat, vt indicaret ne illum quidē corporeum cibum nutriendis tantum corporibus longo tempore suffecisse, sed tantisper dum in deserto versati sunt. Potest & hanc habere vim, vt significet eiusmodi fuisse panē, vt non alibi quam in deserto, vbi omnis cibi erat inopia, fuerit appetēdus. Quibus duobus modis panis illius dignitas extenuatur. Potest etiam augeri, vt sit sēsus partes quidem vestri manducauerunt mānā in deserto, vbi maius miraculum fuit eum panem suppeditare posse, vt v. 31. explicauimus, sed illum ipsum panē tanto factum miraculo, qui comederūt, mortui sunt. Quod autē adiungit, *Hic est panis de cœlo descendens*, se ipsum intelligit, de quo paulo ante dixerat, *Ego sū panis vitæ*, sed loquitur per tertiā de se personam, aut modestiæ causa, aut vt hunc illi, id est præsentē præterito maiore vi orationis opponeret. Simile est exemplum ver. 50. cum dicit *vt si quis ex ipso manducauerit, nō moriatur*: particula vt duplicem vim habere potest, prout ad vnū è duobus verbis potest referri. Si referatur ad verbum *descendens*, hunc sensum efficiet, *Hic est panis*, qui propterea de cœlo descendit, vt quisquis ex eo ederet, non moreretur. Si referatur ad aliquid quod videtur intelligi oportere, vt, *Hic est panis de cœlo descendens*, eiusmodi nimirum, *vt si quis ex ipso manducauerit, nō moriatur*, nemo non videt diuersum esse sensum. Quem ego sensum idcirco magis probo, quia etsi vterque verus est, hic videtur esse ad id, quod agebatur magis accommodatus. Nec enim id agebat Christus, vt doceret quam ob causam panis ille de cœlo descendisset, sed vt ostenderet quid inter vim, atque naturam huius, & illius panis interesset, quod ille ne vitam quidē corpori vltra constitutum à natura tempus dare posset; hic vitam æternam animis etiam tribuat. Explanauimus singula verba horum duorum versuum: tota nunc sententia declaranda quę in vulgaris quidem illius, sed difficilis admodum quæstionis explicatione sita est. Quo modo verum sit eos, qui manna comederunt, mortuos fuisse, eos verò, qui hunc panem, quem Christus pollicetur, comederint, non esse morituros. Cum enim duplex sit mors, corporis, & animæ: si, quidem de morte corporis agitur, illos, qui manna comederunt, mortuos quidem esse: sed etiam mori eos, qui corpus Christi, quod panis hic de cœlo descendens appellatur, siue in sacramento, siue extra sacramentum, alio quocunque modo comedunt. Si de morte animæ, nec eos omnes, qui manna comederunt esse mortuos: nec omnes, qui corpus Christi edunt, non mori. Nam Moysem quidem, Aaron, & Iosue manna comedisse, sed tamen mortuos animo non fuisse: & multos ex iis, qui corpus Christi comedunt, mori testari D. Paulum 1. Corinth. 11. 30. *Ideo*, inquit, *inter vos multi infirmi, & imbecilles, & dormiunt multi.* Latini omnes auctores, si minus quæstionem explicant, tamen omnes tractant: Græcos miror homines alioqui perspicaces, non nisi vnum, aut alterum leuiter attigisse. Tribus modis responderi solet, primum non comparari panem pani, sed personas personis. Nam quod attinet ad vnum, & alterum panem, neutrum, neque manna, nec illum, quem Christus pollicetur vitam corpori dedisse: vtrosque enim mori, & qui illum nūc comederunt, & qui istum nunc comedunt: vitam vero animi, si non recte sumatur, neutrum: si recte, vtrum que præstare. Discrimen igitur non rerum, sed personarum esse: quod qui manna illud comederunt, plerique male comederunt, nihil aliud in eo, quam corporeum cibum intelligentes: propterea spiritualiter fuisse mortuos: si bene, & spiritualiter comedissent, credentes se non corporeum tantum cibum, sed etiam spiritualem, nempe corpus Christi comedere: morturos non fuisse spiritualiter. Hanc vim habere verba illa *patres vestri*, id est quibus vos similes estis, homines improbi, & incredul: *manducauerunt manna in deserto, & mortui sunt.* Nam Moyses, Aaron, & Iosue, & si qui alij viri sancti mānā illud ederunt, & mortui non sunt. ij partes vestri nō erant, nostri erant, itaque de illis D. Paulus dicit 1. Cor. 10. 3. *patres nostri omnes eandem escam spiritualem manducauerunt.* In hanc sententiam interpretatur D. Augu. tract. in Ioan. 26. & qui eum secuti sūt multi, vt Beda, Strabus, aut quisquis auctor est glossæ, quam vocant, ordinariæ, & vt videtur Rupert. Refutatum hoc ab aliis posterioribus auctoribus est: manifestum esse Christū hoc loco non de personis, sed de rebus agere, nec nos cum antiquis illis patribus: sed panem cœlestem, quē ipse promittebat, cum mānā conferre. Deinde de patrib. Iudęorū in vniuersum agere: cum enim Iudæi dixissent, *Patres nostri manducauerunt manna in deserto, sicut scriptū est Panem de cœlo dedit eis mānducare*, v. 31. Christum ad ea Iudæorum verba alludentem respondisse, ver. 48. *Patres vestri manducauerunt manna in deserto, & mortui sunt.* Iudæi autem de omnibus patribus suis locuti fuerant, ergo & Christum de omnibus loqui. Rē ego tam perspicuam esse arbitror, vt multis argumentis opus nō sit. Hoc dico, persuasum me habere D. Augu. si nostra fuisset ætate, longe aliter sensurum fuisse, hominem omni hæreticorum generi inimicissimum, cum videret ad eundem fere modum Caluinistas, & hunc, & illum D. Paulī locum interpretari. Melius alij respondent, panem cum pane, non quocunque modo, sed vi, & natura sua comparari, agi autem de sola vita, & morte animæ, non corporis. Quo sensu nulla sit in quæstione difficultas. Nam etsi non omnes, qui manna manducauerunt, mortui sunt spiritualiter animæ morte, tamen quod animo nō moreretur, id eos non ex esu mannæ, sed alia ratione fuisse consecutos, quia nimirum vna cum manna Christum, qui per mānā significabatur, fide cum caritate coniuncta sumpserunt. Etenim si solam vim, & naturam mannæ cōfidetes, neminem viuificasse, sed omnes mortuos esse. Contra vero, quamuis multi mortiantur, qui corpus Christi sumpserunt, tamen non propterea mori, quia sumpserunt, sed quia, vt ait D. Paulus, male, indigneq; sumpserunt, aut quia si digne sumpserunt, in eo statu non perseuerauerunt, sed, vt ait Petrus, tanquam *canis reuersus ad vomitum, & sus lota in volutabro luti*, ad peccata redierunt: corpus Christi per se vim habuisse in perpetuum illos viuificandi. Vera hæc est sententia, sed non credo verum sensum huius loci esse. Duo igitur in ea desidero: alterum quod de sola morte animæ agi putet, quod ego ideo probare non possum, quia non dubium est voluisse Christum ex effectu, tanquā ex re euidenti conuincere Iudæos; non autem conuicisset, si de sola morte animæ egisset. Quo enim modo probare illis poterat partes ipsorum animo fuisse mortuos? corpore autem mortuos fuisse negare illi nō poterant. De morte igitur corporis agit. Alterum est, quod huius sententiæ auctores nolint hic de corpore Christi agi sumpto per sacramētum. Quod paulo post ver. 53 sumus refutaturi. Credat interim lector, aut si non credit, ex illo loco discat vtroque modo de corpore Christi agi, & in sacramento, & extra sacramentum sumpto. Vere mihi videntur quæstionem explicare, qui respondēt agi simul hoc loco de morte vitaque corporis & animæ. De morte quidem corporis, cum Christus dicit ver. 48 *Patres vestri manducauerunt manna in deserto, & mortui sunt*: de morte verò animæ, cum dicit ver. 50. *Hic est panis de cœlo descendens, vt si quis ex ipso manducauerit, non moriatur.* Itaque sensus est, mānā non potuisse dare vitam corporis; hunc autem panem date vitam animæ, quod multo maius sit. Mitor hanc sentētiam hominibus non mali iudicij; ideo nō placuisse, quòd non intellexerint, quomodo diuerso genere mortis, ac vitæ vnus panis cum altero cōferatur. Atqui in eo meo quidem iudicio non solum sententia, sed vis etiam, & elegantia tota consistit, quod non in eodem genere, sed in minore, maiore q; cōparentur. Manna non potuisse vitam dare corporibus, quod minus erat; paue hunc, quem Christus promitti, vitā etiam animis dare, quod longe maius est. Hæc est quæ in his verbis occulta latet argumentatio à minore ad maius per negationem, & à maiore ad minus per affirmationem. A minori sic, manna non potuit vitam dare corporibus, quod minus est; ergo multo minus poterit vitam æternā animis dare, quod est maius. A maiore hoc modo, Panis hic qui de cœlo delcēdit, dat vitam animis æternam, quod est maius: dabit igitur vitam corporibus, quod est minus, cumque ex effectu æstimari panis debeat, multo melior, magisq; expetendus hic panis, quam manna est. Gratia vero in hoc cernitur, quod in genere diuerso comparatio fiat, quod sæpe monuimus Christum facere solere, vt Iudæos carnales homines à reb. corporeis ad spirituales traducetet. *Dimitte mortuos sepelire mortuos suos*, Matth. 8. 21. alteros mortuos animo, alteros corpore vocauit. *Et omnis, qui bibit ex aqua hac, sitiet iterum: qui autem biberit ex aqua, quam ego dabo ei, non sitiet in æternum*: priore loco de aqua corporea, secundo de spirituali; itemque priori de siti corporis, secundo de siti animæ loquitur supra ca. 4. 13. Eodem modo illud explicauimus Matt. 26. 29. *Non bibam amodo de hoc genimine vitis, vsque in diem illum, cum illud bibam vobiscum nouum in regno patris mei.* Altera in hac ipsa explicatione quæstionis quæstio reliqua est, an Christus intelligat panē illū, quem pollicetur soli animę, an animę simul & corpori vitam dare? Huius quidem sententiæ auctores de sola vita animæ hoc intelligūt, sed plenior erit sensus, & loco magis congruus, si de vita etiam corporis intelligamus, quasi dicat manna solam vitam corporis dare non potuisse; hunc vero panem non solum corporis, sed etiam animæ vitam dare. Hoc cōfirmat, quod statim Christus dicat. *Et ego resuscitabo eū in nouissimo die.* Sed explicandum tamen est, quomodo hic panis animo, quomodo corpori vitam præbeat. Animo quidē quomodo præbeat, nō difficile intelligitur, siue in sacramento sumptum, siue extra sacramentū per fidem, & caritatem apprehēsum: cum enim Christus ipse vita sit, necesse est, vt eorum animos, quātum in ipso est, gratia viuificet à quibus sumitur, vt Leōtius interpretatur. Si quis obuciat non omnes, qui corpus Christi siue in sacramento, siue extra etiam recte sumunt, vitam æternam cōsecuturos: quot enim quotidie videmus homines recte credere, bene viuere, fācte corpus Christi sumere, postea aut Ecclesiam Catholicam deserentes, aut in ipsa Ecclesia Catholica mutatis in prauum moribus, sine pœnitentia mori, atque damnari? Omnes in hoc auctores consentiunt, esse hoc de corpore Christi, quantum in ipso est, intelligendum; quod enim aliqui animæ mortem subeant, id est dānentur, id non defectu corporis Christi: sed ipsorum culpa fit, qui, vt diximus, aut corpus Christi digne nō sumunt, aut postea quam digne sumpserunt, vitam, & gratiam, quam ex illo hauserant, nouis perdūt peccatis. In hoc igitur comparatio versatur, quod mānā natura sua non dabat vitam corporis, nisi ad breuissimū tempus, interim dum consumebatur, digerebatur; ideoque immortales homines reddere non poterat. Hic autem panis natura sua vel semel sumptus vitam præstat æternam; ita vt qui eum edunt, nisi ipsi sese velint occidere, numquam sint animo morituri. Loquimur autē de morte animæ metaphorica, id est de cōdemnatione, quam Ioānes mortem secundam appelluit. Nam morte quidem naturali etiam impiorum

Ver. 31.

1. Cor. 17. 29. 30.

2. epist. c. 2. 22.

De morte vitaq; corporis, & animæ hic agi docet.

Solet Christus comparationem in genere diuerso instituere.

An Christus hunc panem intelligat animæ simul & corpori vitam dare. v.

Ioan. 24. 6.

Quomodo corpori vitã tribuat corpus Christi.

animæ immortales sunt. De vita corporis maior est quæstio, quemadmodum corpus Christi corporibus nostris eam tribuat, cùm nõ minùs nos, quàm illi, qui mãna olim comederunt, corpore moriamur. Quemadmodũ animi, ita etiam corporis duplex est vita; altera spiritualis, & metaphorica: duplex item mors altera alteri vitæ respondẽs. Vitam naturalem corporibus non magis Christi corpus, quam vetus illud manna tribuit, quamuis possit natura sua tribuere si vellet.

Ad Heb 9. 27.

Sed morimur omnes, quia *statutum est omnibus hominibus semel mori.* Vitam spiritualem, id est felicem illam, atq; beatam immortalitatẽ, quam beatorum in cœlo habebunt corpora, manna non dabat; corpus Christi dat, idq; duobus modis, primum, quia dum vitam, id est gratiam animo tribuit, tribuit illi pignus, & veluti initium quoddã beatitudinis, quæ vita æterna nominatur. Beatitudo autem animi redũdat in corpus, sicut & merita illius in illud redundauerant. vt docet Aug. in epist. ad Dioscor. 56. Deinde quia corpus Christi cum propter hypostaticam cum diuinitate coniunctionẽ vitam in se infinitam, & diuinam habeat, eamcõtactu suo corporibus nostris ingenerat, cum illud re ipsa in Eucharistię sacramento sumimus. Itaq; semen corporibus nostris quoddam immortalitatis imprimit, quo postea nõ quouis modo, sicut damnatorum corpora: sed peculiari quodam modo resurgant, ad eum nimirum modum, quo corpus ipsum Christi resurrexit, nõ ad mortem secundam, id est ad supplicia, sed ad beatitudinem, & vitam æternam. Hoc sibi vt opinor, veteres illi auctores voluerunt, cùm ex eo probarunt corporum nostrorum resurrectionẽ, quod carnẽ Christi in Eucharistia comedissent. Quo argumẽto Ignatium vsum legimus in epistol. ad Ephes. dum vocat corpus Christi in Eucharistia *φάρμακον ἀθανασίας, ἀντίδοτον μὴ θανεῖν*, medicamẽtum immortalitatis, antidotum cõtra mortem; itemq; Iren. li. 4 c. 34. & li. 5. contra Valen. Tertullianum in l. b. de resurrect. carnis, & Cyprian. in libr. de cœna Domini, Gregor. Nyssen. in oratione Catechetica cap. 38. Cyrillum Alexandri. lib. 4. comment. in Ioan. c. 14. & 15. & lib. 10. ca. 13. Apollinarium in Græca Catena citatum. Docet Irenæus, quemadmodum in grano frumenti vis quædam genitalis est, qua iactum in terram, atque putrefactum germinat: sic prorsus ex corpore Christi vim quandam veluti seminalem corporibus nostris accedere, qua etiam in puluerem redacta resurgant, & quodammodo renascantur. Docet Gregorius Nyssenus, sicut modicum fermentum totam massam calefacit, atque in aliam quodammodo naturam meliorem, præstantiorem que transmutat: ita corpus à nobis sumptum carnem nostram ex mortali immortalẽ efficere. Describam Apollinarij verba, vt hæretici manu etiam scriptis auctoribus confutentur, *ἐκεῖνον καταλείπομεν τὸν λόγον θεοῦ πρὸς αἰωνίαν ζωὴν, οἱ μὴ δέξ. τῆς σαρκὸς αὐτοῦ. ἀ γὰρ ἐὰν μεγνυθῶ σαρκὶ κατοικήσῃ τὸ πᾶν σαρκὸς ἐν τῷ θανάτῳ, γινομένῃ ἡ ἀθανασία δίδοται σάρξ τρόπον τινὰ, καὶ τὸ μονογενὲς εἰς ζωὴν δέξ. τῶν ἀναχρωσθέντων αὐτῷ δυνάμεως, ἡ τῆς μετοχῆς σάρξιν ἀναχρωσαμένων, καθ' ὁμοίωσιν.*

Apollinaris locus ex monuscripto Vaticano.

51. *Ego sum panis viuus, qui de cœlo descendi, si quis manducauerit ex hoc pane, viuet in æternum.*] Vide quæ diximus versu 33. & 34 & 50. Sæpe enim hæc eadem repetit verba, quod in eorum intellectu momenta salutis nostræ verlentur. Agebat cum hominibus incredulis, qui ne tam sæpe quidem repetita, explicataque crediderunt. Cyrilli hæc verba sunt. *Eadem ad vos dicere Paulus ait & vobis tutum, & mihi non molestum, ab ipsis, vt puto, Christi verbis ita peroctus. Nã quemadmodũ crudelitatis vulnerum non vnum, sed varia vicissim remedia conferuntur, neq; semel, sed frequenter appositis remedijs mollientur; sic duro animo varia quædam, & frequenta accommodãda do-*

Lib. 4. c. 11. Ad Rhodi. 1.

Caro Christi propter hypostaticam cum diuinitate vim habet viuificandi.

De sacramento Eucharistiæ hæc verba esse intelligendo propriè.

singulas partes, deinde totum ipsum hominem: sed prius totum hominẽ, post singulas cognoscimus partes. Deinde cum dicit Christus, *panis, quem ego dabo*, haud dubium, quin verbum illud *dabo* significet dare ad manducandum, quorsum enim panis datur, nisi vt edatur? de ea igitur sumptione intelligendum hoc est, qua caro Christi maxime proprie editur. Hãc esse sũptionem sacramẽtalem ne ipsi quidem Zuingliani, & Caluiniani hæretici, qui corpus Christi in Eucharistia re vera esse negãt, negare possunt. Quis enim neget, si modo non insanæ sit mentis, carnem Christi magis proprie vocari panem, & magis proprie edi, cum non solum fide, sed specie etiam panis sumitur, quam cum sola sumitur fide? Secũdo loco quid significet verbum *dabo*, minus compertum est. Qua in re non magnopere repugnabo iis, qui ad crucẽ referunt, in quibus Cyrillus & Euthy. est, vt sit sensus, *panis, quem ego dabo ad manducãdum*, est illa ipsa caro mea, quam in mortem pro mundi vita datur sum. Eo enim ipso, quod bis dicit dare, indicat se de diuersis dãdi modis loqui. Nec enim posterius priõris, vt quidam putant, explicatio est, sed potius probatio. Docet quippe carnem suam panem esse vitæ, quem se daturum dixerat, quia illa eadem caro pro vita totius mundi in cruce, quasi frumentum molẽda, quasi panis pinsenda erat. Inde habet caro illa, quę in sacramento sumitur, vt nos viuificare possit, quod ipsa pro nobis in cruce mortua sit. Ex cruce omnis vis, omnis fructus, omne meritum ei est. Ex eo igitur quod priore loco agit de Eucharistia, sequitur in posteriore agere de cruce. Et ex eo quod in secundo de cruce agit, debebant homines sani iudicij intelligere priore loco agere de sacramẽto. Quod si de eodem vtrumque intelligendum est, non de cruce profecto, sed de sacramento intelligendum vtrumque est. Constat enim verbum *dare* priore loco significare dare ad manducandum eo ipso, quod cum pane coniungitur. In cruce nõ est data caro Christi ad mãducandum: sed ad patiendum; in sacramento non datur ad patiendum, sed ad manducandum. Cum ergo constet primum membrum de Eucharistia intelligi debere, si vtrumque de eadem intelligendum est, cõstat non primum de cruce: sed secundum sicut & primum de Eucharistia intelligendum esse. At in Eucharistia, dicet aliquis, caro Christi pro mundi vita non datur. Dicet quidem hoc hæreticus, Catholicus nemo dicet. Nam etsi pro cruce in mundi vita in sacrificium cruentum data est: etiam in Eucharistia pro eadem mundi vita in sacrificium datur incruentum, vt apud Matth. cap. 26. 26. probauimus. Vt toque loco & pronomen *ego*. & verbum *dabo* emphasim habet. Primo loco videtur se Moysi opponere. Dixerat ver. 32. *Amẽ, amen dico vobis, non Moyses dedit vobis panem de cœlo*; deinde dixit se panẽ illis de cœlo daturum esse, ait nũc, *panis, quem* non Moyses, sed *ego dabo, caro mea est.* Moyses enim carnem suam dare non potuit: & si dedisset, nihil profuisset. Secundo verò loco *ego dabo* significat Christum potestate, atque voluntate sua se ipsum in mortem tradidisse, à nemine fuisse coactum. *Oblatus*, inquit, *est, quia ipse voluit*, Isai. 53. 7. & *Ego pono animam meam, vt iterum sumam eam. Nemo tollet eam à me, sed ego pono eam à meipso, &, potestatem habeo ponendi eam, & potestatem habeo iterum sumẽdi eam*, Ioan. 10. 17. 18. Opportune hoc Euthym. adnotauit, & fide. & iudicio haud paulo meliore, quam hæreticorum interpres, qui conatur ex iis verbis Eucharistiæ tollere sacrificium, quasi sensus sit, Ego solus non alius carnem meam in sacrificium dabo. Quod etsi verba minime significant, tamen vt eam vim habere cõcedamus, nihil inde hæreticus probat. Concedimus enim solum Christum carnem suam in mortẽ tradidisse: nos eam non in mortem, sed in incruentum tradimus sacrificium. Deinde ille solus dedit, nos proprie non damus: sed ab eõ datam reuerenter accipimus, & Patri in remissionem peccatorum offerimus. Isti homines scilicet ingrati, liberaliter & ad edendum, & ad sacrificãdum à Christo datam, neque ad sacrificandum, neque ad edendum dignantur accipere, figura vmbraq; cõtenti. Quod dicit, *Pro mũdi vita*, Leõtius, & Theophylact. de resurrectione, id est de vita corporis interpretantur. Manifestum tamen est vitam animæ intelligi debere; sicut quod ante dixit, *vt si quis ex eo manducauerit, non moriatur*; & quod dicit paulo post, *Nisi manducaueritis carnem filij hominis, & biberitis eius sanguinem, non habebitis vitam in vobis.* Quamuis ex vita animæ, vt supra docuimus, vita quoque, id est beatitudo corporis consequatur. Quod dicit, *mundi*, duplicem habet vim. Significat enim carnem Christi natura sua non solum his, aut illis hominibus, sed toti etiam mundo vitam dare potuisse: & vt omnibus dare: Christi fuisse voluntatem, quamuis nonnullis ipsorum culpa non dederit.

Pro mũdi vita. quid sit.

Ver. 50.

Ver. 53.

Quia signifiet verbũ dabo.

52. *Litigabant ergo Iudæi ad inuicem dicentes, Quomodo potest hic nobis carnem suam dare ad manducandum.*] *ἐμάχοντο*, pugnabant. Hebraismus est *הריב* disceptabant inter se. Cum se Christus panem frequenter appellasset, non discepiarunt, quomodo panis esse posset, qui homo erat: intelligentes aliquam latere in eius verbis metaphoram, simul atque exposuit, quo sensu se panem vocauisset, quod carnem suam ad edendum daturus esset, offenduntur, incipiuntque disputare, qua id ratione fieri possit. Cum enim carnẽ audissent, existimarunt ita eum de carne suae denda loqui, quemadmodum carnes cæteræ, quibus vescimur, edi solet, quod ante propter absurditatem rei ne suspicati quidem erãt. Quærunt igitur quomodo id fieri possit, aut potius quomodo Christus id possit facere, homo cum sit, &, vt videbatur, abiectus. Hãc vim habent illa verba, *Quomodo potest hic nobis carnem suam dare ad manducãdum?* Quæ non solum dubitationem, sed etiam cõtemptum præ se ferunt. Hunc enim vocant, quasi hominem impotentem & vilem. Quo ergo modo *potest hic dare carnem suam?* Nam vix alienam carnem dare posset. Et quomodo *ad manducandum* dare potest? Nam in alios vsus, ad spectandum, ad tangendum, ad conseruandum dare posset. Et ad manducandum etiam vnam aliquam partem, aut totam etiam carnem suam, sed paucis hominibus dare posse intelligebant, toti verò mũdo, id est vniuersis hominibus quomodo dare posset, non intelligebãt. *Cum illius persona caro*, vt inquit Cyprian. in li. ser. ser. de cœna Domini, *si in frusta partiretur, non omni humano generi posset sufficere, qua semel consumpta videretur interisse religio: cuis nequaquam viterius victima superesset.* Coniectatam ego hinc non obscurã facio aliquod eos miraculi ex verbis Christi animo finxisse, de quo quærunt, *Quomodo potest hic nobis carnẽ suam dare ad mãducandum?* Scimus id sine miraculo fieri non posse, scimus cum miracula facere solere, vidimus nuper panes in quinq; millia hominum frangẽdo, distribuendoq; multiplicasse, carnem autẽ suã quomodo, quo miraculo multiplicabit? quomodo efficiet & vtcã omnibus tradat, & habere ipse non desinat? itaque non sequor interpretationem eorum, graues licet auctores sint, vt Cyprian. & Augu. qui existimant in eo Iudæorum versari dubitationem, quod absurdum, ac nefatium putarent humanis vesci carnibus. Non enim dicunt Quomodo eius nos in carne vesci sine stomacho, sine impietate poterim? sed *quomodo potest hic dare carnem suam*: & dare *ad manducandũ*, id est vt consumatur, vt digeratur (vt ipsi quidem intelligebant) & tamẽ ipse retineat? Aut si nõ retinebit,

quomodo viuet, si nõ viuet quomodo dabit? *De Deo,* inquit Cyrillus, *non sine magna impietate concipiant, nec in mentem venit nihil esse impossibile apud Deum. Nã quod animales essent, vt ait Paulus, spiritualia intelligere non poterant. Sed tam magnum mysterium fatuum quiddam ipsis videtur esse. Nos vero magnũ quæso ex peccatis aliorum profectum faciamus; & firmam fidem mysterijs adhibentes nunquam in tam sublimibus rebus illud, Quomodo, aut cogitemus, aut proferamus. Iudaicum enim hoc verbum est, & extremi supplicij causa. Ideo Nicodemus etiam cum diceret, Quomodo hæc fieri possunt? merito audiuit, Tu es magister in Israël, & hæc ignoras? Aliorum igitur, vt diximus, culpa perdolti, cum Deus operetur non quæramus. Quomodo, sed operis sui viam, atque scientiam illi soli concedamus.* Multis in hanc sententiam verbis Cyrill. eo loco disserit de adueritio illo, *Quomodo*, contra Iudæos: idemque Chrysosto. Leontius, & Theophylactus faciunt in comm. & Gaudentius tractatu 2. ad Neophytos.

Lib. 4. c. 13. Luc. 1. 37.

1. ad Corin. 2. 14.

ad Ro. c. 4. ad Colos. 2. 12.

53. *Dixit ergo eis Iesus, Amen, amen dico vobis, nisi manducaueritis carnẽ filij hominis, & biberitis eius sanguinem, non habebitis vitam in vobis.*] In hunc locum quæstionẽ sæpe illam reseruauimus, num quæ Christus in hoc capite de carne, & sanguine suo dicit, de Eucharistia velit intelligi. Eam prius quæstionem explicemus necesse est, quam verba singula huius loci edisseramus. Ex eius enim quæstionis explicatione cætera pendẽt. Tractatum copiose à multis hoc argumentum est. nõ solum scriptis in hunc locum, vt nos faciimus, cõmentariis, sed propritis etiã in scholis quæstionibus, & editis de ea re iustis in lucem libris. Quorum ego diligentia, & labore contentus iudicare potui laborem hunc meum non esse necessarium, nisi & locus ipse moneret me, vti eam, quæ ex eo nata est, quæstionem nou præterirem, & viderem nonnullos etiam nunc Catholicos cum hæreticis hac in re quãm nobiscum sentire malle. Accidit nobis commode quod ipsis etiã hæreticis inter se non conuenit. Nam Caluinus, & plerij; eorum, qui eius se discipulos profitentur, ne cogantur confiteri Christum in Eucharistiæ sacramẽto carnem, & sanguinem suum, quemadmodum hic pollicetur, vere nobis dare, negant agi de sacramento. Alij cõtra, vt probent vtramque sacramenti speciem populo necessariam, de sacramento hæc interpretantur, vt qui Wicleffum, & Ioãnem Husum secuti sunt. Illi retũdãt, his nobis respondendum est. Impediunt nos quo minus acriter, ac vehemẽter in hæreticos inuehamur, Catholici quidam, qui nescio qua impudentia se hæreticis iunxerunt. Neminem nomino, neminem violatæ accuso religionis. Scio Catholicos, scio doctos, scio religiosos, ac probos viros esse: sed minime profecto vtilem, atque fidelem in hac re operam Ecclesiæ nauauerunt, quod cõtra scripturæ sensum, contra Patrum omnium interpretationem, cõtra tacitum, imo minime tacitum, sed satis superq; explicatum cõsensum Ecclesiæ dixerint, atq; contenderint hoc loco de sacramento non agi. Quod vt benignissime dicam, est temerarium: grauioribusq; condemnatem verbis, nisi compertum haberẽ homines bene Catholicos errore magis animi, quã vitio in hæreticorum sententiam impegisse. Ordiamur ab hoc ipso loco, in quo versamur, *Amẽ, amen dico vobis, nisi mãducaueritis carnẽ filij hominis, & biberitis eius sanguinem, non habebitis vitam in vobis.* Quæso, si de sacramento Eucharistiæ agere voluisset, illudq; omnino depingere, quibus clarioribus verbis vti potuisset? Cur carnem, & sanguinem, cur esum, & potum distinxi,? nisi quia de carne, & sanguine suis ad modum cibi, & potus, specie panis, & vini dandis loquebatur? Si nullum postea specie panis, & vini sacramentum instituisset, aliam quæreremus interpretationem, conaremurque quocunq; possemus

A modo ad eius mortem accommodare nos per fidem eius manducare carnem, eius sanguinem bibere Cum autem sacramẽtum paulo post Eucharistiæ constituerit, vbi tam aperte, tam proprie manducamus, & bibimus, non intelligo cuius sit iudicij atq; prudentiæ, relictis quæ clara, quæ propria, quæ facilia sunt, obscura, metaphorica, difficilia consectari. Fingamus dixisse Christũ, Nisi cõsepulti mecum fueritis, mecũ non resurgetis: nemo profecto sanæ mentis homo id de sola Christi sepultura per fidẽ apprehensa intellexisset; sed intellexisset de baptismi sacramẽto, quod videret aliquam sepulturæ imaginẽ præ se ferre, quemadmodũ postea docuit D. Paul. consepultos nos *cum illo per baptismum* esse dicens. Et tamen baptismus vix vllam re-

B fert imaginem sepulturæ; Eucharistiæ vero sacramentum non expressa solum imagine, sed re etiam ipsa, ac veritate cibus & potus est: cur ergo quod Christus dixit, *Nisi manducaueritis carnem filij hominis, & biberitis eius sanguinem, nõ habebitis vitam in vobis*, non de Eucharistiæ interpretemur sacramẽto? Solent respondere ad rationẽ illam primam, quibus animo semel hæsit cõtraria sentẽtia, non propterea carnem, & sanguinem, cibum, & potum distinxisse Christũ, quod ageret de sacramento: sed quod de morte sua, quam nisi omnes fide apprehenderẽt, salui esse nõ possent: mortem autem separatione carnis, & sanguinis significari. Nonũ nõ esse, vt eadem etiam res extra vllum sacramentum cibus simul, & potus per metaphorã appelletur. Etiã

C supra v. 35. vbi de sacramẽto nõ agebatur, dixisse Christum, *Ego sum panis vitæ, qui venit ad me, non esuriet, & qui credit in me, non sitiet vnquam.* Etiam sponsum dicere Cant. 5. 1. *Comedi fauum meum cum melle meo, bibi vinum meum cum lacte meo; comedite amici, & bibite, & inebriamini*, tamen non agi de sacramento. Sapientiam etiam clamare Prou. 9. 5. *Venite, comedite panem meum, & bibite vinum quod miscui vobis*, & de sacramento non agere. Quasi vero id quisquam ignoret, an neget fieri potuisse, vt Christus si nullum corporis & sanguinis sui sacramentum instituisset, illa eadẽ verba, quæ de instituendo postea dixit sacramẽto, de morte sua dixisset. Sed hoc dicimus nõ satis recti esse iudicij, cũ Christus sacramentum instituerit, in quo sub vero cibo, & potu

D veram carnem, & sanguinem suum nobis dederit, de morte interpretari, vbi metaphorice manducatur, & bibitur: de sacramẽto autem, vbi vere manducatur, & bibitur, non interpretari. At hoc ipsum, dicet aliquis, probandum est vere in sacramẽto corpus Christi edi, & sanguinem bibi. Si Catholicus hoc obiicit, satis credẽti probatum est, & licet nobis ex creditis id probare, de quo disceptatur. Si hæreticus, nõ est nunc rempus, locusq; probãdi: sed fingamus vere corpus, & sanguinem Christi in sacramento non sumi, vt hæretici volunt: certe hoc negare non possunt, per verum cibum, ac verum potum sumi. Hoc igitur ipsum peruersi ingenij esse dicimus, cum sit sacramentum, vbi vere mãducando carnem Christi, & vere bibendo sangui-

E nem sumamus, non de hoc sacramento, sed de morte Christi, vbi nihil proprie ac vere mãducamus, aut bibimus, intelligere. Nam vt illis ipsis exemplis, quibus contra nos vtuntur, contra ipsos nõ vicissim vtamur; profecto si sponsus ille & illa, quæ eadem est sapientia, conuiuium aliquod apparassent, vbi homines nõ solum metaphorice, sed vere etiam ac proprie ederent, & biberẽt, minime sani viderentur esse iudicij, qui nõ de eo ipso conuiuio verba illa interpretarentur, *Comedite amici, & bibite*: & illa, *Venite comedite panem meum, & bibite vinum quod miscui vobis.* Expendamus cætera, ac primum totum ipsum genus orationis. Quis nõ videt esse sacramẽtale? Idem Christus iisdem verbis ea dem occasione, cum iisdem personis, id est Iudæis loquens

quens dicit hoc loco, *Amen, amen dico vobis, nisi manducaueritis carnem filij hominis, & biberitis eius sanguinem, non habebitis vitam in vobis*, & c. 3. 5. *Amen, amen dico tibi, nisi quis renatus fuerit ex aqua, & Spiritu sancto, non potest introire in regnũ Dei.* Tam est igitur temerarium negare agi hic de Eucharistia, quam illic agi de baptismo, quod soli hæretici negant, sed satis, vt opinor, à nobis eo loco refutati, atque protriti.

A

Argumẽtum à persona Christi ducit, & Euangelista. Matt. 26. 26. 28. Luc. 22. 19.

Consideremus Christi personam, qui est verisimile nunquam Christum vim, fructum quæ tanti sacramẽti explicauisse copiosius, quam his verbis, *Hoc est corpus meum, quod pro vobis tradetur?* Illic enim tantum dicit, quod nobis tradat corpus nimirũ, & sanguinẽ suum, quem autem ex eo fructum percepturi simus, aut nul-

B lo modo, aut vno tantũ verbo, eoque obscuro, & ambiguo declarat, *Quod pro vobis datur.* Quod si alicubi de huius sacramenti fructu disseruit, hic certe disseruit, alius enim locus, vbi id agat, nullus est. Præterea quis sibi persuadeat Christũ de hoc percipiendo sacramẽto re cum primis necessariã præceptum nullum tradidisse? Atqui si hic non tradidit, cũ dixit, *nisi manducaueritis carnem filij hominis, & biberitis eius sanguinem, non habebitis vitam in vobis*, nusquam tradidit. Nam quod dicit in vltima illa cœna. *Accipite & manducate, & accipite, & bibite*, illis solis dicit, qui tum aderant. At dicit, *Bibite ex hoc omnes*, ergo omnibus etiam, qui non aderant, hominibus dicit. Sic hæretici exponunt, sed quãtam in eo suam ignorantiam ostendant, apud Matth.

Mat. 26. 27.

C cap. 26. 27. docimus. Quod autem addit, *Hoc facite in meam commemorationem*, præcepti formam non habet, tantum explicatur, quem ob finem, cum id fecerint, facturi sint. Deinde dubium nõ est Eucharistiæ, & Baptismi, cum diuersa sint sacramenta, diuersa oporteẽ esse præcepta. Quod si hæc verba de apprehendenda per fidem Christi morte intelliguntur, non aliud hic præceptum traditur, quam vt baptizemur, excepto enim Eucharistiæ sacramento, nulquã melius Christi mortem, & per fidem, & per aliquod etiam externum sacramentum, quam cum baptizamur, apprehendimus. Ipse enim baptismus & professio quædam fidei

D est, & mortem, sepulturam, & resurrectionem Christi etiam rebus externis nobis repræsentat. *Cõsepulti enim sumus cum illo per baptismum in mortem, vt quomodo Christus surrexit à mortuis per gloriam Patris, ita & nos in nouitate vitæ ambulemus*, Rom. 6. 4. Gal. 3. 27. & Colos. 2. 12. Atqui nemini puto venit in mẽtem dicere nos in baptismo carnem Christi manducare, & sanguinem bibere, quia etsi aqua in baptismo potabilis est, etsi caro, & sanguis Christi fide illic apprehẽditur, tamen nihil per modum cibi, nihil per modum potus sumitur, Nã illa ipsa aqua, quæ adhibetur, non ad potandum, sed ad lauandum adhibetur. Adde consuetudinem fuisse Christi maiora mysteria, antequam re ipsa fierent, insinuare, vt ad ea cum fierent, excipiendã, intelligẽdaque discipulos erudiret, assuefaceret, præpararet: iusque rei rationẽ reddere, *Vt cum factum fuerit credatis. Vt non scandalizemini; Vt eorum reminiscamini, quia ego dixi vobis.* Antequam baptismum institueret, dixit, *Nisi quis renatus fuerit ex aqua, & Spiritu sancto, non potest introire in regnum Dei.* Antequã moreretur sæpe discipulis dixit se tradendum esse *gentibus ad illudendum, & flagellandũ, & cruci figendum*, tertiaq; die resurrecturum. Antequã ascenderet, dixit, *Modicũ, & videbitis me, & iterum modicũ, & non videbitis me, quia vado ad Patrem.* Antequã mitteret Spiritũ sanctum dixit, *Ego rogabo Patrẽ, & alium paracletum dabit vobis.* Credendum profecto est, & de Eucharistiæ sacramẽto, quo vix maius vllum mysteriũ est, antequã ipse institueret, disseruisse. Nam si nihil dũ scientibus discipulis de improuiso dixisset, *Hoc est corpus meum*, vtiq; exhortuissent, aut certe dubitassent, interrogassentq; quid ea verba sibi vellẽt. Atqui nõ exhortiscunt, nihil addubitant, nihil interrogant, iam igitur Christum de ea re ante disserentem audiuerant. Vbi quæso, nisi hic? Conuertamus nunc animum ad Euãgelistæ personam, hoc idem inde cõprobari reperiemus. Quis enim credat Ioannem nihil prorsus in tam longo Euãgelio de Eucharistiæ mysterio dixisse, cum hoc ipsum sibi proposuisse videatur, vt maxima quæque mysteria consectaretur. Atqui si hoc loco de Eucharistia non egit, nusquam egit. Est igitur verisimile morte eum suo, quæ ab aliis Euangelistis de ea re dicta fuerãt, præteriisse, dixisse vero hoc loco ea, quæ fuerant prætermissa.

Christus maiora mysteria solitus eis insinuare, antequam fierent. Inf. 14. 20. & 16. 1. 4. Sup. c. 3. 3. Matth. 16. 21. & 17. 22. & 20. 18. 19. & Inf. 6. 16. Inf. 14. 16.

Argumẽtum à persona Euãgelista.

Denique & Iudæorum personã, & huius disputationis occasionem cõsideremus. Iudæi illi erãt homines increduli, qualis & Nicodemus erat c. 3. 1. Pane à Christo inter frangendum, distribuẽdumq; multiplicato satiati fuerant, panem iterum quærebãt. Ex ætate Nicodemi occasionem Christus captauit, vt sub regenerationis metaphora de sacramẽto baptismi, eiusque necessitate disputaret, quẽadmodum eo loco docuimus. Hic ex persona Iudæorum panẽ quærentium occasionẽ sumpsit, vt de sacramento Eucharistiæ loqueretur. Illic iterũ atq; iterũ dubitante. Nicodemo, quomodo renasci homo senex posset, eadem iterũ, atque iterum repetiuit, hic non solum Iudæis, sed etiam discipulis dubitantibus, quo modo carnem suã dare posset ad manducãdum, idem grauiter, constãterque respondet, *Nisi manducaueritis carnem filij hominis, & biberitis eius sanguinem, non habebitis vitam in vobis.*

A persona Iudæorũ, & occasione disputationis.

A consensu Patrum.

Sed vt res esset ambigua, modesti non est ingenij, & Ecclesiasticis moribus, pietate que instituti, omniũ veterum Patrũ consensum, contemptim, fastidiose, que repudiare, non solum non frangi, sed ne commouere quidẽ eorum auctoritate. Nemini enim fere auctori bono, malue ante Lutherum venit in mẽtem, vt diceret hoc loco de Eucharistia non agere. Si quis dubitat, Origenem legat hom. in Numer. 16. legat Cypriãnũ in lib. de cœna Domini, in lib. de oratione dominica, & lib. 1. contra Iudæos c. 21. legat Hilariũ lib. 8. de Trinitate, legat Basiliũ in regulis moralibus reg. 21. c. 1. legat Chrys. hom. 45. & 46. in Ioannem. legat Epiphaniũ hær. 55. legat Ambr. lib. 4. de sacramentis c. 5. & lib. 5. c. 1. & lib. 6. c. 1. & lib. 4. de fide c. 5. legat Aug. lib. 1. de peccat. mer. c. 20. & 24. & lib. 1. contra Iulian. & ser. 2. de verbis Apostoli; legat Hier. in cõment. in c. 1. epist. ad Ephes. legat Theophilũ lib. 2. Paschali; legat Greg. Nyssen. in Ecclesiastẽ, & lib. de perfecti Christiani hominis forma, legat Cyrillũ hoc loco: legat Theodoret. in Impatibili, & lib. 4. hist. Eccles. c. 11. legat Procopium in comment. in c. 33. Isai. legat Gaudentiũ tract. 2. ad Neophytos. legat Maximum Taurin. in ser. in illa verba Ps. 21. *Deus Deus meus respice in me*: legat Leonẽ ser. 6. de ieiunio septimi mensis: legat Prosperũ in illa verba Ps. 135. 25. *Qui dat escam omni carni*: legat Hesychium lib. 6. in Leuiticum c. 12. legat Isid. in lib. de officiis Ecclesiast. c. 18. legat Euseb. ũ Emissenũ hõ. 5. de Pascha: legat Cassiodorum in Ps. 109. legat Damascenum li. 4. de fide c. 14. legat Bernardum ser. 1. in Ps. *Qui habitat in adiutorio Altissimi*, legat hoc loco Theophyl. Euthym. Rupertum, vt posteriores prætermittam. Testis etiam ego sum idem Leontium, idem Ammoniũ, Theodoriũ, Apollinariũ, & auctores eos omnes, quos in Græca Catena habui, sentire. Quid? quod Cõcilia omnia quæcunq; hunc locũ citauẽre, de Eucharistiæ sacramento intellexerũ? Ephesin. in epistola ad Nestoriũ, Tridentinũ sess. 13. c. 2. & sess. 21. c. 1. Conc. Cabilon. 2. c. 46. & Concilium Sen. cap. 10. Audacius nunc dico, quod dixi in principio, neminẽ sine temeritate posse à tot Patribus in re tam graui dissentire. Neq; quidẽ

Ver. 1.

Sess. 21. de cœna, & usu sacrorum librorum.

intelligo vbi Tridentini Concilij decretum valere debeat, ne quis contra vnanimen Patrũ consensum scripturas sacras interpretetur, si hic non valet, vbi de re agitur inter nos, & hæreticos maxime controuersa.

Patrum, qui contra sentire videntur, locus exponitur.

At non omnes auctores, inquiũt aliqui, ita sensere. Quinam quæso aliter? August. & Innocẽtius, vt alios omittamus. Bene factum, quod eos solum auctores proferãt, quos quisquis legit, ignorare non potest nõ solum eos sensisse de Eucharistia hoc loco agi, sed hoc etiam testimonio adductos fuisse, vt crederent infantes etiam baptizatos, nisi Eucharistiã perciperent, saluos esse non posse. Quo ergo modo sentire potuerũt de Eucharistia hoc loco non agi, quam propter hunc solum locum, *Nisi manducaueritis carnem filij hominis, & biberitis eius sanguinem, non habebitis vitam in vobis*, etiam infantibus necessariam esse ad salutẽ putauerunt? Sed videamus, vbinam August. dicãt sensisse aliter. Libro, inquiunt, 3. de doctrina Christiana c. 16. *Nisi manducaueritis carnem filij hominis, & biberitis eius sanguinem, non habebitis vitam in vobis. facinus*, inquit, *vel flagitium videtur iubere, figura ergo est præcipiens passionibus Domini esse communicandum, & suauiter, atque vtiliter recondendum in memoria, quod pro nobis caro eius crucifixa, & vulnerata est.* Mitor homines & Catholicos, & doctos, & ingeniosos, qui hunc locum proferunt, nõ animaduertere, aut nihil, aut nimium probare. nẽpe vero nos carnem Christi non edere, & sanguinem bibere, facinus enim vel flagitium videtur esse. Quemadmodum igitur ex hoc testimonio probari non potest Augustinũ existimasse nos carnem, & sanguinem Christi vere nõ sumere, cum ex aliis Aug. locis, vt ipsi fatentur, maximeque ex serm. 1. in Psal. 33. perspicuum sit eum cõtra sensisse, ita nõn potest probari eum existimasse hic de Eucharistia non agi, cum tam multis alis locis probet ex hoc Ioannis testimonio Eucharist. ã etiam infantibus esse necessariam, idq; non vt opinionem suã, sed vt fidei, & totius Ecclesiæ dogma ad refellendos Pelagianos dicat. Quid igitur sibi his verbis, quę modo recitauimus Augustinus voluit? Id ex Bernardo intelligemus, qui cum eodem modo, ac iildẽ fere verbis interpretetur ser. 3. in Psal. *Qui habitat in adiutorio Altissimi*, tamen simul de Eucharistia intelligẽdum esse docet. Solemus eas bestias, quarum edimus carnes, prius occidere, quam edere. Ita Iudæi, quod Christus dixerat, intellexerãt debere se eum prius occidere, deinde eius carnem in frustra cõcisam, aut coctam, aut assam edere, hoc proculdubio facinus, & flagitiũ erat: figuram igitur mortis, non veram mortẽ esse, non debere eos Christũ vere occidere, sed eius occisionem sumẽdo Eucharistiæ sacramento figura quadã repræsentare, eiusq; mortem suis moribus exprimere, nõ debere eos Christũ occidere, sed se ipsos mortificare, facere-

Colos. 3. 24.

que quod se fecisse dicit D. Paulus, *adimplео ea, quæ desunt passionum Christi, in carne mea pro corpore eius, quod est Ecclesia.* Docet igitur D. August. hoc esse genus mortis, quo occidere debemus Christum, vt bene, atq; vt decet, eius vescamur carne, sanguinemque bibamus. Bernardi verba sunt, *Quid autem est manducare eius carnem, & bibere eius sanguinem, nisi communicare passionibus eius, & eam conuersationem imitari, quam gessit in carne? Vnde & hoc designat illibatum illud altaris sacramentum, vbi Dominicum corpus accipimus, vt sicut videtur illa panis forma in nos intrare, sicut nouimus per eam, quam in terris habuit conversationem ipsum intrare in nos ad habitandum per fidem in cordibus nostris.* Credo locus Augustini satis intelligitur. Ad Innocentiũ veniamus, scribit in epistola ad Patres Mileuitani Concilii, quæ est in epistolis Augustini 93. *Illud vero, quod eos vestra fraternitas asserit prædicare parnulos æterna vitæ præmia etiam sine baptismi gratia posse donari, perfatuum est. Nisi enim manducauerint carnem filii hominis, & biberint sanguinem eius, nõ habebunt vitam in semetipsis. Qui autem hanc eis sine regeneratione defendunt, videntur mihi ipsum baptismum velle cassare, cum prædicant hos habere, quod in eos non ceditur, nõ nisi baptismate conferendum.* Decepti his verbis sunt viri docti, & in eam impulsi sententiam, vt existimarent Innocentium hunc locũ Ioannis non de Eucharistiæ, sed de baptismi sacramento interpretari: partim quia vim argumenti, quo Innocentius vtitur, non cõprehenderunt, partim quod non animaduerterunt locũ esse corruptum. Voluit Innocentius argumentari nõ posse infantes sine baptismo saluos esse, cum sine Eucharistia saluj esse non possint, & Eucharistia sine præcedente baptismo non possit dari. Corruptum vero locum esse ex eo perspicuum est, quod vix sensum vllum congruentem, ita vt legitur, habere possit. Vbi ergo est, *defendunt*, legendum est *deferunt*, & vbi est *nisi baptismate*, legendum puto, *sine baptismate*, & sensus est facilis atque perspicuus. Alios potuissent auctores maiore proferre specie probabilitatis, Origenem hom. 7. in Leuit. Clementum Alexandrin. lib. 1. Pędagogi, Leontium, & alios nonnullos, qui hunc cibum, de quo Christus loquitur, eius verbum atque doctrinam interpretari solent. Sed facilis responsio, id non proprie, & existimantes eum litteralem esse sensum, sed vt sæpe veteres illi auctores solent, allegorice, & concionatorie dicebant.

Ioan. 6. 54.

Aliis quoque argumentis, qui contraria sunt sentẽtia, vti solent, quorum nonnulla supra inter disputandum dissoluimus, alia tãquam leuia prætermittimus. Eo modo diluemus, quæ putantur esse fortissima. Ex his vnum est, quod toto superius eodem capite Christus de sola spirituali per fidem manducatione loqui videatur, ver. 27. *Operamini, inquit, non cibum, qui perit,* ver. 29. *Hoc est opus Dei, vt credatis*, ver. 32. *Non Moyses dedit vobis panem de cœlo, sed Pater meus dat vobis panem de cœlo verum.* Pater autem non dicitur panem de cœlo dedisse quia Eucharistiam dedit sed quia filium suum misit, & in mortẽ tradidit. Et infra ver. 63. *Caro nõ prodest quicquã, verba, quæ ego locutus sum vobis, spiritus, & vita sunt*, quod creditur apertissimũ esse testimoniũ. Ad hoc vltimum illo ipso loco explicando respondebimus. Quod attinet ad reliqua, non diffitemur de spirituali intelligi manducatione, etsi illa ipsa grauissimi auctores Chrysost. Theophyl. Cy. illos de sacramẽto etiam interpretãtur. Sed non idcirco sequitur hoc loco de sacramento non agi. Prouehebat enim Christus auditores paulatim ad hoc mysterium, docens prius eos, quid facere deberent, vt panẽ verum cœlestemq; mererentur. *Operamini non cibum, qui perit, & hoc est opus Dei, vt credatis.* Deinde explicauit, quis ille esset panis, quẽ Pater de cœlo misisset, quẽq; ipse daturus esset, ver. 33. *panis enim Dei est, qui de cœlo descẽdit, & dat vitam mundo*, & ver. 35. *Ego sum panis vitæ, qui venit ad me, non esuriet.* Deniq; obstinatis adhuc Iudæis, & non intelligentibus quomodo panis viuus esset, declarauit quomodo panẽ illum, de quo locutus fuerat, illis ad manducandum daturus esset. *Caro mea vere est cibus, & sanguis meus vere est potus, qui manducat meam carnem, & bibit meum sanguinem, in me manet, & ego in illo, & Nisi mãducaueritis carnem filij hominis, & biberitis eius sanguinem, nõ habebitis vitam in vobis.* Aliud obiicitur, nõ posse hoc præceptum de Eucharistiæ intelligi sacramẽto, quia Eucharistiæ sumẽdæ præceptum minus obligat. Multos enim non solum infantes, sed adolescẽtis ætatis saluos esse, qui Eucharistiæ sacramentum non perceperunt. Missam facio Augustini, & Innocẽtij primi sententiam, quæ sexcentos circiter annos viguit in Ecclesia, Eucharistiã etiam infantibus necessariam. Res iam ab Ecclesia, & multorũ sæculorũ vsu, & decreto

Argumenta contraria diluuntur.

Ver. 55.

Ver. 53.

Con-

Sess. 13. c. 8. can. 4.

Concilij Tridentini explicata est, non solum necessariã illis non esse, sed ne decere quidem dari. Neq; hæretici ipsi in hac re dissentiunt. Non ergo de Eucharistia, sed de fide passionis Christi præceptũ hoc intelligendum est. Eodẽ argumento probari potest non esse de manducatione, quæ per fidem fit, intelligendum, quo n. modo infantes baptizati carnem Christi per fidẽ manducãt, quos certo tamẽ credimus saluos fieri? Habent, dicet aliquis, habitũ fidei, qui cum cęteris diuinis virtutib. per baptismum infunditur. Esto, tamen qui per fidẽ carnẽ Christi manducate dicitur, non habitu, sed actu fidei dicitur mãducare, nihil n. solo habitu agimus. Quẽadmodum ergo illi ad hoc nostrũ, ita nos ad illud illiorum argumentum respodebimus. Illi sic respondeant necesse est, omnia præcepta accõmodate ad personas, quibus dantur intelligenda. Nã & præceptum baptismi, quod magis est necessarium, eos non obligate, qui baptizari non possunt. Eodem nos modo respõdemus præceptum de Eucharistia percipienda, quamuis iisdem tradatur verbis, tamen eos, qui recipere non possunt non obligate. Censentur autem non posse, qui reuerenter non possunt, eiusmodi infantes omnes sunt. Ad hunc modum non olim Rupertus respondit, cuius hæc verba sunt, *Sane qui vel tenerissimæ cohibentur infantia, priusquam ex hac luce migrãt, quam manducare, aut bibere possunt. vel qui articulo temporis constringuntur, sicuti nonnulli confessores, quos nec baptismatis aqua, persecutionis, & mortis instãtia permisit, nõ præiudicantur hac sententia veritatis. Nec enim iudicatur apud Deum non manducasse, nisi qui manducare noluit, qui non curauit, qui neglexit.* Alii contra obiiciunt non posse de Eucharistia hoc præceptũ intelligi, quia multi, q Eucharistiã perceperunt, in Christo non manent, & vitam in se nõ habent. Nõ mirater ab hæreticis hoc obiici, qui argumenta huc illuc nulla arte, nullo iudicio versare solent. mirot obiectum à Catholicis esse, nec vidisse eos idem cõtra ipsos de fide, idẽ de baptismo, idem de omnibus fere præceptis, quæ adiunctam, pmissionem habẽt, dici posse. Nam & per fidem multi carnem Christi manducant. & pereunt, & nõ omnes, qui baptizãtur, salui sunt. Ergo huiusmodi promissiones, vt supra docuimus, de vi, ac natura rerum, de quibus præcepta dantur, intelligi debent. Carnẽ Christi, quãtum in se est, illis à quibus manducatur, æternam vitam dare, baptismum natura sua regenerare hominem, & vitæ æternæ hæredem efficere. Atq; hinc sane non minimum sumitur argumentũ non posse hoc de sola per fidem manducatione accipi, quia sicut sola fides natura sua non iustificat, ita sola manducatio per fidem iustificare, & vitam æternam dare non potest.

Lib. 8. propositionum.

Lutheranis refutantur de communione sub vna tantum specie.

Illud reliquum est, quo aliuta Lutheranorũ errorem cõtineri diximus. Argumentantur aut hoc de Eucharistia intelligi nõ posse, aut certe vtrãque sacramẽti speciem omnibus esse necessariam, eodem modo dici, *Nisi manducaueritis carnem filij hominis, & nisi biberitis eius sanguinem, non habebitis vitam in vobis.* Indissolubile hoc esse putant argumentum. Itaq; Catholici illi quos supra contra sentire diximus, cum soluere hoc argumentum non possent, ne contra Ecclesiæ cõsuetudinem, atq; sententiam dicerẽt vtramque speciem sacramenti omnibus esse necessariam, dicere maluerunt de Eucharistia hoc loco non agi, nõ animaduertentes vtramque Ecclesiæ esse sententiam, & vtramq; speciem laicis non esse necessariam, & de Eucharistia hic agi. Respõdeamus prius iis, qui de Eucharistia agi negant, deinde iis, qui dicẽtes agi de Eucharistia vtrãque speciem omnibus necessariam esse cõcludunt. Illi sic disputant. Si hic de Eucharistia ageretur, vtraq; Eucharistiæ species omnibus esset necessaria, at nõ omnibus necessaria est, non ergo agitur de Eucharistia.

Conuertamus in illos argumentum: Sic ageretur hic de manducatione per fidẽ, manducatio per fidẽ esset omnibus necessaria, at non omnib. est necessaria, non enim infantibus, igitur de manducatione per fidem non agitur. Docẽt illi nos respõdere. Dicent, opinor, accõmodate ad personas. vt modo dicebamus, intelligendum esse præceptum, debere per fidẽ manducare, qui fidem habere possunt. Et nos, debere eos vtrãque speciẽ sumere sacramenti, qui celebrãdi mysterij causa, peragendiq; institutis à Christo sacrificii sumũt, cum sacramentum, & sacrificium cõstet vtraq; parte: Sed ii soli sunt sacerdotes, cæteros vero, qui nõ alia de causa sumunt, quam vt eius fructum percipiãt, vnam tantum speciem sumant necesse esse. cum tantundem ex vna, quam ex duabus fructus percipiãt. Alio etiam modo idem in illos argumẽtum retorquere nobis licet: Si de mãducatione per fidem agitur, ergo qui totum Christum pro nobis crucifixum fide apprehendit, non satisfacit, nec saluus erit, nisi sigillatim carnẽ, & sanguinem eius apprehendat, quod nemo, credo, bene sanus dixerit, ti ergo in mãducatione per fidem hoc non sequitur, cur in sacramentali manducatione sequi volunt? Atque hoc argumentũ vtrosq; prosternit aduersarios, & eos, qui negant agi de sacramento, & eos, qui concedentes de sacram eto agi concludunt vtramque speciem esse necessariam. Nã & itti postremi negare non possunt etiam mãducationem, quæ fide fit, cum ea, quæ fit per sacramentum debere esse coniunctam, & tamẽ necessaria non esse distincta. Sanguinis per fidem potatio à manducatione carnis, quæ simili fit fide. Nam vt nihil aliud dicam, quot tam iustici, & tardi homines sunt, qui id facere non possunt? Quemadmodum ergo cum fide sumimus Christum, non deberemus necessario sanguinem à carne seiunctum aut fide, aut cogitatione sumere, quamuis hæc verba de spirituali per fidem manducatione intelligeremus. sed satis esset, vt totum sumeremus Christum, quia & in toto partes sunt, & si non omnes simul essent, tantam vna quælibet earum, quantam omnes simul virtutem haberet, intelligendumque esset non propterea Christum hoc loco carnẽ à sanguine separasse, quod distincte per fidẽ sumere deberemus, sed vt passionem suam explicaret, quæ in separatione sanguinis à carne consistit, ex qua passione omnem mãducationẽ virtutem habet: ita prorsus etsi hoc de Eucharistie intelligitur sacramento, non propterea tamẽ Christus sanguinem à carne diuinxit, vt indicaret omnes necessario vtramque partem sacramenti percipere debere, sed vt ostenderet se agere de sacramẽto, quod totum constat duabus partibus, deq; carne sua, & sanguine, quatenus per hoc sacramentum in cruce separata fuisse significãtur. Quod autẽ ad sumptionẽ attinet, tantum iubemur Christum sumere per sacramẽtum, quem cum per vtramliber sumamus partem, non sequitur nos vtramque simul accipere debere. Id Christus ipse declarauit, quẽadmodum Concilium Tridentinum animaduertit Sess. 21. c. 1. *Sed nequis ex sermone*, inquit, *illo apud Ioannem sexto recte colligitur vtriusque specie summunionem à Domino præceptam esse, vt cumq; iuxta varias sanctorum Patrum, & Doctorum interpretationes intelligatur. Nam qui dixit, Nisi manducaueritis carnem filij hominis, & biberitis eius sanguinem, non habebitis vitam in vobis, dixit quoque, si quis manducauerit ex hoc pane, viuet in æternum. Et qui dixit, Qui manducat meam carnem, & bibit meum sanguinem, habet vitam æternã, dixit etiam, Panis, quem ego dabo, caro mea est pro mundi vita. Et deniq; qui dixit, Qui manducat meam carnem, & bibit meum sanguinem, in me manet, & ego in illo, dixit nihilominus, Qui nõ mãducat hũc panẽ, viuet in æternũ.* Poterant hæc, & q̃ supra diximus, satis esse ad respõdendũ

Lutheranorum refutatio.

Sess. 13. c. 2. can. 4.

hoc. c. 8. v. 51.

Ver. 52.

Ver. 54.

Ver. 12.

Ver. 56.

Ver. 58.

etiam

etiam iis, qui dicentes agi hoc loco de sacramẽto, colligunt vtramq; à Christo speciem esse præceptam. Sed coarguamus eos proptia sententia. Respondeant: Si vtraque omnibus est necessaria, multo magis vna, at vna non est, nam ne ipsi quidem infantibus Eucharistiam portiguat, multo igitur minus vtraque. At enim hoc saltem sequitur, quibus vna pars necessaria est, vtramque esse necessariam, cum idem de vtraque præceptum detur. Respondeo non minus probari vnam omnibus etiã infantibus esse necessariam, quam quibus vna necessaria est, iis vtramque necessariam esse, quemadmodum ergo illis illud, ita nobis hoc adhibita aliqua congruenti interpretatione restringere licebit. Congruentissima autem interpretationem paulo ante posuimus, etiam, si possunt, refellant. Euasimus ex longa, molestaque disputatione, singula nũc verba ponderemus. Cur dixerit *Amen amen*, initio docuimus, cõtra obstinatam Iudæorum incredulitatem vnicum erat remedium iuramẽtum, vt *per duas res immobiles, quibus impossibile erat mẽtiri Deum*, duntaxat credendum animi mollirentur, molliti tamen non sunt. Quod de carne dicit mãducare, de sanguine bibere, facile ratio intelligitur, caro quia solida, modo cibi, sanguis quia liquidus, modo potionis sumitur. Cæterum cur non dixit, Si manducaueritis carnẽ filij hominis, & biberitis eius sanguinem, habebitis vitam in vobis, sed, *nisi manducaueritis, & biberitis non habebitis?* Illa promissio erat, hæc cõminatio. Expertus ante fuerat promissionibus ad fidem allici auditores non posse, conatur minis trahere. Quare non dixit, Nisi manducaueritis carnem meam, sed *nisi manducaueritis carnem filij hominis*, cum idem vtrũque esset. Promiserat illis panem vitæ panem de cœlo verum, quem mãnæ præposuerat, iterũ fuerat, quod tam vilis, & abiectus, vt videbatur, homo eiusmodi panem polliceretur. Respõdet eos si salui esse velint, eo debere subiici, vt eius, quem ridebant, abiectissimi hominis carnem edant, & sanguinem bibant, alioqui perituros. Illud denique postremum, *Non habebitis vitam in vobis*, putandum non est emphasi carere. Significat igitur eos nunc esse mortuos, ac similes cadaueribus, in quibus nulla anima, nullus motus, nulla actio, nullum signũ vitæ sit, in eoque eos statu mansuros esse, nisi carnem filij hominis manducauerint, & sanguinem biberint. Eo pertinet quod Græce tempus præsens est, οὐκ ἔχετε, non habetis, id est mortui manetis. Ergo phrasis illa Hebraica, non habetis vitam in vobis idem significat, ac si diceret, Nihil habebitis vitæ.

54. Qui manducat meam carnem, & bibit meum sanguinem, habet vitam æternam.] Ne videatur parum vera, aut certa ante dixisse, et atque etiã affirmat. Hoc versu, & præcedenti hæc sententia continetur, omnes, & solos eos, qui carnem Christi manducauerint, & sanguinem biberint, vitam habere. Versu præcedenti docuit solos eos, qui manducarent, vitam habere posse, *Nisi manducaueritis carnem filij hominis, & biberitis eius sanguinem, nõ habebitis vitam in vobis*: hic docet omnes, qui manducauerint, habituros. Quid sit manducare carnem, & bibere sanguinem Christi superiore versu disseruimus. Quid autem sit vitam habere, & cur vtatur tempore præsenti, docuimus versu. 47. Si quis obiiciat multos carnem Christi mãducare, & sanguinem bibere, qui non vitam, sed mortem potius habeant, iudicium enim sibi manducant, & bibunt, facilis solutio, Omnis huiusmodi propositiones vniuersales, quæ coniunctas promissiones habent, vt partim versu superiore, partim alibi sæpe docuimus, duobus modis intelligendæ sunt. Primum, vt nõ tam effectus, quam vis, & natura rei, cui annexa promissio est, significetur. *Qui crediderit, & baptizatus fuerit, salus erit*, quantum in natura fidei, & baptismi est. *Quicunque inuocauerit nomen Domini, salus erit*, id est inuocatio Dei saluum eum faciet natura sua, nisi quid aliud impediat. Sic quicunque manducauerit carnẽ Domini, & biberit eius sanguinem, vitam habebit, si vim, & natũram carnis sanguinisque considereres, tamen si quid aliud obstiterit, non habebit. Deinde intelligẽda semper est aliqua conditio, quæ aliquando, si non eodem loco, alibi explicatur. *Omnes quicunque inuocauerit nomen Domini, saluus erit*, Ioel. 2. 32. &c, *omnis qui petit, accipit*, Mat. 7. 8. Si ita inuocauerit, itaq; petierit, vt debet. Id Iacobus exponit ca. 4. 3. *Petitis, & nõ accipitis, eo quod male petatis, vt in concupiscentiis vestris insumatis.* Ex iis igitur exemplis, in quibus conditio hæc vno loco prætermissa alibi exptimitur, intelligere debemus etiam, cum nullibi exprimitur, intelligendam. Sic hoc loco, *qui manducat meam carnem, & bibit meum sanguinem, habet vitam æternam*, intelligendum, si manducauerit, & biberit, vt debet, & si postquam vitam æternam, id est ius ad vitam æternam in manducando, bibendoq; acquisierit, nõ perdiderit suo aliquo nouo peccato. Itaque ineptus est nouorũ hæreticorum magister, & interpres Caluinus, qui ex his verbis probare nititur de sacramento hic Eucharistiæ non agi, quia nõ omnes, qui sacramentum Eucharistiæ percipiunt, vitam æternam habent. Quasi vero non idem dici possit de iis, qui fide sola, vt ille vult, manducant, & bibunt. Vt enim fingamus, quod falsissimum profecto est, solã fidem ad salutem satis esse, quid si postquã fide aliquis manducauit, fidem perdat? Non potest, inquiit, perdere. Illud vero commentum refutatione nõ eget, satis vel ipsa experientia refutatum. Nam ista quidẽ ratione nemo semel Catholicus hæreticus vnquam fieri posset, quales multos quotidie etiam iudicio Caluini fieri videmus, & scriptura non solum fieri posse, sed etiam necesse esse testatur.

Et ego resuscitabo eum in nouissimo die.] Cur hoc addat, & quid sit resuscitare illum in nouissimo die, vide supra ver. 39. Sunt qui præpositionem &, καὶ ἐγὼ ἀναστήσω καθολικῶς accipiant, *quia ego resuscitabo illum.*

55. Caro enim mea vere est cibus, & sanguis meus vere est potus.] Rationem superioris sententiæ reddit, quamobrem qui manducat eius carnẽ, & bibit eius sanguinem, habeat vitam æternam, quia nimirum *caro* eius *vere est cibus, & sanguis*, eius *vere est potus*. Cuius rationis vis in hoc versatur, quod proptia cibi, & potus natura sit vitam manducentibus, & bibentibus dare. itaque quidquid manducatũ, & bibitum vere vitam tribuit, id vere cibus, & potus est, & contra, quidquid vere cibus, & potus est, vere vitam tribuit. Notant hoc, & explicarunt Augustinus, & Beda. Illud ergo ἀληθῶς τρώσις, aut vt Apollinarius in Catena Græca, & textus ipse Catenæ legunt, item que. Leontius in textu, & in cõmentariis ἀληθὲς *verus est cibus, & verus est potus*, nõ naturam significat, sed effectum. Nã etsi caro, & sanguis Christi vere à nobis in sacramento sumitur, tamen nõ vocatur verus cibus, quod vere manducetur, & verus potus, quod vere bibatur; multa enim vere manducantur, & bibuntur, quæ non vitam, sed mortem potius afferunt, &, vt diximus, volnit Christus probare carnem suam vitam manducantibus dare, quia verus est cibus. Verum igitur cibũ, & verum potum vocat, quia vere animas nutrit, & vitã æternam illis præbet, sicut vers. 32. vocauit se panem verum, non vtique natura, necenim vere, ac proprie, si naturam spectes, panis est, sed effectu, quia vere præstat, quod panis præstare solet, cum ad id fiat, vt vere homines viuant, & cap. 15. 1. vocat se vitem veram, non quod vera sit vitis, sed quod id, quod vitis facit, vt sarmẽta sua nutriat, atq; sustẽtet, multo ipse verius facit.

Minus

Ioel. 2. 32.
Actor. 2. 21.
Rom. 10.
Ad Hebr. 6. 18.
Caluini inepta commentum, in sacramento.
1. Corinth. 11. 29.
1 ad Cor. 11. 29.
Quomodo propositiones istæ vniuersales intelligẽdæ sint. quæ adiunctam promissionẽ habent.
Marc. 16. 16.
Cur verus cibus vocatur corpus Christi.

Minus enim nos sine illo, quam sarmenta sine vite vivere possumus, atque virescere. Non dubium, quin cum carnem suam verũ cibum, & sanguinem verum potum appellat, comparatione alterius cibi, potusq; loquatur, quem tacite significet, si cum carne, & sanguine suo conferatur, nec verum cibum, nec verum potum esse. Sed dubium ad quem cibum ac potũ alludat. Cyrillus ad manna, & ad aquam illam, quam de petra Moyses eduxerat, alludi putat: sicut supra versũ. 32. *Amen, amen dico vobis, non Moyses dedit vobis panem de cœlo, sed Pater meus dat vobis panem de cœlo verum*, & ver. 58. sequitur *Hic est panis, qui de cœlo descendit, non sicut manducauerunt patres vestri manna, & mortui sunt.* Apte & probabiliter id dictum est, sed mihi cũ omni alio cibo, ac potu carnem, & sanguinem suum videtur comparare, significateque præter carnem, & sanguinem suum nullum prorsus verum cibum, nullum verum potum esse, cum nullus alius cibus, & potus vitam animæ, ac ne corpori quidem, nisi ad breue admodum tempus dare possit, caro vero, & sanguis ipsius & animæ, & corpori vitã præstet æternam. Hæc plenior, nisi fallor, sententia est, & est Augustini, Bedæ, Leontij, Apollinarij, & Theophyl. *Cum cibo, ac potu ii appetant homines*, inquit Augustinus, *vt nec esuriat, nec sitiant: hoc vera iter non præstat nisi ipse cibus, & potus, qui eos, à quibus sumitur, immortales, & incorruptibiles facit, id est societas ipsa sanctorum, vbi pax erit, & vnitas plena, atque perfecta.*

56. Qui mãducat, carnem meam, & bibit meum sanguinem, in me manet, & ego in eo.] Explicat iterum Christus quo modo, qui manducat suam carnem, bibitque ipsius sanguinem, habeat vitam æternam, quia nimirum ipsum habet Christum, qui vitam æternam secũ affert, atque adeo ipsa vita æterna est. *Quoniam res difficilis erat, & ardua*, in quit Cyrillus, *multis, atque variis modis mirabilem eius vtilitatem exponit.* Manere in Christo, & Christum in nobis, est corpus nostrum cum Christi corpore misceri, ita prorsus vt cum illo vnum efficiamur, itaque suam nobiscum participet vitam. Quod e si extra sacramentum per fidem, & caritatem fit, quemadmodum in epistolã 1. cap. 4. 16. Idem Ioannes ait, *Deus caritas est, & qui manet in caritate, in Deo manet, & Deus in eo*: tamen in Eucharistiæ sacramẽto sumpto vero corpore, & sanguine Christi longe verius fieri Patres nostri docuerunt. Postulant hæc tempora, quibus de nulla re magis aduersus hæreticos, quam de Eucharistia disceptatur, vt ipsa hic, licet aliquãto sim longior, verba recitem veterum auctorum. Non possum satius in re tam necessaria nimium esse longi. Irenæus Valentinianorum errorem arguens, qui & Christum esse filium eius Dei, qui mundum condidisse, & carnis resurrectionem negabant, lib. 4. cap. 34. his verbis argumentatur. *Quomodo autem constabit eis eum panem, in quo gratiæ actæ sunt, corpus esse Domini sui, & calicem sanguinis eius, si non ipsum fabricatorũ mundi filium dicãt, id est verbum eius, per quod lignum fructificat, & defluunt fontes, & terra dat primum quidem fœnum, post deinde spicam, deinde plenum tritum in spica? Quomodo autem rursus dicunt carnem in corruptionem deuenire, & non percipere vitam, quæ à corpore Domini, & sanguine alitur: Ergo aut sententiam mutent, aut abstineant offerendo, quæ prædicta sunt. Nostra autem consona est sententia Eucharistiæ, & Eucharistia rursus confirmat sententiam nostram. Offerimus enim ei, quæ sunt eius, congraenter communicationem & vnitatem prædicantes carnis, & spiritus. Quemadmodum enim qui est è terra panis percipiens inuocationem Dei, iam non cõsumit panis est, sed Eucharistia ex duabus rebus constans terrena, & cœlesti, sic & corpora nostra percipientia Eucharistiã iam non sunt corruptibilia spem resurrectionis habentia,* & lib. 5. c. 2. *Quomodo*, inquit, *carnem negant capacem esse donationis Dei, qui est vita æterna, quæ sanguine, & corpore Christi nutritur, & membra eius quemadmodum & beatus Apostolus ait in ea, quæ ad Ephesios epistola, quoniam membra sumus corporis eius de carne eius, & de ossibus eius? Nõ de spirituali aliquo, & inuisibili homine dicens hæc, spiritus non ossa, neque carnes habet, sed de ea dispositione, quæ est secũdum verum hominem, quæ ex carnibus, & neruis, & ossibus cõsistit, qui de calice, qui est sanguis eius, nutritur, & de pane, qui est corpus eius, augetur. Et quemadmodum lignum vitis depositum in terra suo fructificat tempore. Et granũ tritici decidens in terram, & dissolutum multiplex surgit per spiritum Dei, qui continet omnia, quæ deinde per sapientiam in vsum hominibus veniunt, & percipientia verbum Dei Eucharistia fiunt, quod est corpus, & sanguis Christi, sic & nostra corpora ex ea nutrita, & reposita in terrã, & resoluta in eam, resurgent in suo tempore verbo Dei resurrectionem eis dante in gloriam Dei patris.* Hilarius vero lib. 8. de Trinitate sic probauit Patrem, & Filiũ nõ solum voluntate, sed etiam natura, teq; ipsã vnum esse, quia & nos cum Christo, & inter ipsos per corporis eius perceptionem non solum consensu, caritateq; sed re etiã vera vnum sumus, vt ipse dixerat, *Vt sint vnũ, sicut & nos vnũ sumus. Eos*, inquit, *nun qui inter Patrem, & Filium voluntatis ingenuitatẽ, interrogo, vtrum ne per naturæ vnitatem hodie Christũ in nobis sit, an per concordiam voluntatis? Si in vere verbũ caro factũ est, & nos vere verbum carnem cibo Dominico sumimus, quomodo non naturaliter manere in nobis existimãdus est, qui & naturã carnis nostræ iam inseparabilem sibi homo natus assumpsit, & naturam carnis suæ ad naturam æternitatis sub sacramento nobis communicandæ admisit? Ita enim omnes vnũ sumus, quia & in Christo Pater est, & Christus in nobis est.* Et rursus Hilarius, *Si vere igitur carnẽ corporis nostri Christus assumpsit, & vere homo ille, qui ex Maria natus fuit, Christus est, nosq; vere sub mysterio carnẽ corporis sui sumimus, & per hoc vnũ erimus, quia Pater in eo est, & ille in nobis, quomodo voluntatis vnitas asseritur, cum naturalis per sacramentũ proprietas perfectæ sacramentis sit vnitatis?* Atq; idem rursum, *Quæ scripta sunt legamus, & quæ legerimus intelligamus, & iũ perfectæ fidei officio fungemur. De naturali enim in nobis Christi veritate, quæ dicimus, nisi ab eo discimus, stulte, atq; impie dicimus. Ipse enim ait, caro mea vere est esca, & sanguis meus vere est potus: qui edit carnem meam, & bibit sanguinem meum, in me manet, & ego in eo. De veritate carnis, & sanguinis non est relictus ambigendi locus, nunc enim & ipsius Domini professione, & fide nostra vere caro est, & vere sanguis est. Et hæc accepta, atq; haustæ id efficiunt, vt & nos in Christo, & Christus in nobis sit. Anne hoc veritas non est? contingat plane his verum non esse, qui Christum Iesum verum esse Deũ negant.* Videmus grauissimum auctorẽ Hilarium patris impietatis esse existimare, negare carnẽ, & sanguinẽ Christi vere in Eucharistia à nobis sumi, vere nos in Christo per eam coniunctionem, & Christũ in nobis manere, atq; negare Christũ verum esse Deum. Et nos Hilario subscribimus. Simile est, quod Amb. ser. 90. de S. Agnete refert dixisse eam, cum iam moritura Christi corpus accepisset, *Nunc*, inquit, *corpus Domini mei corpori meo associatum est, & sanguis illius ornauit genas meas.* Et Chrysostom. hom. in Ioan. 45. *Vt autem nõ solum per dilectionem, sed etiam re ipsa in illam carnem conuertamur, per cibum id effitur, quem nobis largitus est: cum enim suũ in nos amorem indicare vellet: per corpus suum se nobis commiscuit, & in vnũ nobiscum redegit, vt corpus cũ capite vniretur.* Et Cyril. lib. in Io. 4. c. 14. *Quoniã igitur saluatoris caro, verbo Dei, quod naturaliter vita est, coniuncta viuifica effecta est, quando eã comedimus, tunc vitam habemus in nobis, illi coniuncti, quæ vita effecta est. Hæc causa in excitãdis mortuis non solũ modo verbo, atque imperio, vt Deus vtebatur, verum etiã carnem suã quasi cooperatricẽ nonnunquam adhibebat, vt re ipsa ostenderet carnẽ quoque suam, quoniam sibi con-*

Rom. 16.
13. 16. & 17.
6. 7.
Caluini inepta commentum, in sacramento.
Troll. 26.
Cap. 5. 30.
Luc. 24. 39.
Inf. 17. 22.
Sup. c. 1. 14.
Lib. 4. 17.
Tastimonia Patrũ de veritate Eucharistiæ.

sibi coniuncta est, viuificam esse, atque si fideles doceret suum non alterius corpus esse. Et c. eiusdem lib. 15. *Qui carnem Christi manducat, vitam habet æternã. Habet enim hæc caro Dei verbum, quod naturaliter vita est, propterea dicit, quia ego resuscitabo eum in nouissimo die.* & paucis interpositis *Quemadmodum si quis scintillam ignis in fœno, aut palea occultauerit, totum ingnitum necessario fiet, sic verbum Dei tãquam scintilla in naturam nostram immissum, totam inde inflammauit, atque ad vitam interitu penitus destructo reduxit.* Et cap. 17. *Qui mãducat, inquit, carnem meam, & bibit sanguinem meum in me manet, & ego in illo. Sicut n. si quis liquefacta cera aliam ceram infuderit, alteram cum altera per totum commisceat, sic necesse est, si quis carnem, & sanguinem Domini recipit, cum ipso ita cõiungatur, vt Christus in ipso, & ipse in Christo inueniatur. Simile quod ammodo apud Matthæum reperies. Similis est, inquit, regnum cœlorum fermento, quod acceptum abscondit mulier in farinæ satiu tribu. Quid igitur fœmina sit, & quæ satorum trinitas, aut omnino satum quid sit, loco suo dicetur, nunc autem de fermẽto solum dicamus. Sicut parum, vt Paulus ait, fermenti totam massam fermentat, sic paruula benedictio totũ hominem in seipsum attrahit, & sua gratia replet, & hoc modo in nobis Christus manet, & nos in Christo. Vere enim totum fermentum in totam massam pertransiit.* Et libro 10. ca. 13. *Qui mãducat carnem meam, ait, & bibit sanguinem meum in me manet, & ego in illo. Vnde considerandum est, non habitudine solum, quæ per caritatem intelligitur, Christum in nobis esse, verã etiam, & participatione naturali. Nam quãdmodum si quis igne liquefactam ceram aliæ ceræ similiter liquefactæ ita miscuerit, vt vnum quid ex vtrisque factum videatur, sic communicatione corporis, & sanguinis Christi ipse in nobis est, & nos ipso. Non poterat enim alter corruptibilis hæc natura corporis ad incorruptibilitatem, & vitã traduci, nisi naturalis vitæ corpori ei cõiungeretur. Non credis mihi hæc dicenti? Christo, te obsecro, fidem præbe. Amen, amen, inquit, dico vobis, nisi manducaueritis carnem filij hominis, & biberitis eius sanguinem, nõ habebitis vitam in vobis. Qui manducat meam carnem, & bibit sanguinem meum habet vitam æternam, & ego resuscitabo eum in nouissimo die.* Et Greg. Nyssen. hom. 8 in Ecclesiastem, *Propinat ea nobis seipsum comedendum proponit is, qui semper est, vt cum ipsum in nobis ipsis acceperimus, illud fiamus, quod ille est.* Ammonius vero hoc mõ scribit, ὅσπερ οἱ ὠδυνᾶν τρόπον ἡμῖν ἀνακερνάμενοι σωτηρίου τὸ σῶμα, ὅτω καὶ ἡ μυστικὴ τῆς λαβῆς ἁφὴ τινὰ φυσικὴν συμφύραν ποιεῖ τοῦ πίστου, μετὰ τῆς χρείας ἀνακιρνῶσα. Ad eundem sensum Damascen. li. 4. de fide, c. 14. & Theophylactus, & Euthymius in commẽtariis huius loci scribunt. Atque ita nos maiores nostri sentire, loquique docuerunt, à quibus qui dissentiũt, hæretico ducũtur spiritu. Obseruauit hãc phrasim manendi propriam esse Ioannis, qua mirum in modum est delectatus, significat autem aliquanto plus, quam in alio esse, aliquando quidem moram, & quasi habitum, vt tũ ãsendi verbo opponi videatur, vt c. 1. 32. 33. & 3. 36. & 5. 38. Aliquando vero intimã coniunctionẽ, vt hoc loco, & 1. epi. c. 3. 9. & 4. 16. Quod hæreticus qdam dicit in codice quodã Græco manuscripto se reperisse post finem huius versus hæc addita Καθὼς ἐν ἐμοὶ ὁ πατὴρ, κἀγὼ ἐν τῷ πατρὶ. ἀμὴν, ἀμὴν λέγω ὑμῖν, ἐὰν μὴ λάβητε τὸ σῶμα τοῦ υἱοῦ τοῦ ἀνθρώπου τὸν ἄρτον τῆς ζωῆς, οὐκ ἔχετε ζωὴν ἐν ἑαυτοῖς. *Sicut Pater in me est, & ego in Patre, amen, amen dico vobis, nisi acceperitis corpus filij hominis, vt panem vitæ, non habebitis vitam in ipso,* videtur mihi ex aliquo Græco sumptum commentario.

57. Sicut misit me viuens Pater, & ego viuo propter Patrem, & qui manducat me, & ipse viuet propter me.] Obscurus, & impeditus locus. Illud tamẽ constat voluisse cõfirmare Christum, & adhibito Patris exemplo magis explicare, quomodo qui carnem suam manducaret, vitam æternam habiturus esset, quia nimirũ sicut ipse cum Patre coniunctus vitam ab eo trahit, ita qui carnem suã manducat, coniunctus sibi vitam à se habiturum. Cæterum duo sunt, quę difficilem locũ reddunt. Alterum, quod non satis constet. in quo, alterũ, quod non satis constet inter quas personas fiat comparatio. Hæc verba, *Sicut misit me viuens Pater*, videntur indicare inter missionem, & vitam, aut certe inter missionẽ, & manducationem comparationem fieri. Quod quia absurdum videtur, difficilis est sensus. Cæterum non dubito, etsi id à nemine animaduersum inuenio, cõparationem non fieri inter missionẽ, & vitam, aut inter missionem, & mãducationem, sed inter vitam, & vitam. Quis enim ignorat cõparationem in rebus eiusdem generis fieri debere? Sed nimirũ Hebraismus obscuriorem reddit orationem, quæ fit in Latinitatẽ resoluatur, erit facilis. Resoluenda autem hoc modo est: Sicut Pater, qui me misit, viuit, *& ego viuo ppter Patrem, & quia mãducat me, & ipse viuet propter me.* Maior de personis quæstio. Augustinus, Cyrillus, & Beda putant, vnam tantum comparationem esse inter nos, & Christum, quod quemadmodum ipse à Patre missus propter Patrem viuit, ita nos eius manducantes carnem propter ipsum viuamus. Chrysostomus, Leontius, Theophylactus, & Euthym. duas esse cõparationes: alterã, Sicut Pater, qui me misit, viuit, ita ego propter ipsum viuo: alteram. Sicut ego viuo, ita qui manducat meam carnẽ, propter me viuit. Hoc magis probo, etsi concisa oratio comparationem occultat. Cæterũ qui Hebraismi vim animaduerterit, facile intelliget. Solent Hebræi particulam ב, quæ cõparationibus seruit, sæpius subintelligere, quam exprimere, & eius loco ponere ו &, quod apud Ioannem, qui maxime omnium Euangelistarum Hebraismis delectatur, est frequentissimum, cap. 10. 15. *Sicut nouit me Pater, & ego agnosco Patrem*, id est, sicut nouit me Pater, ita ego agnosco Patrem, & c. 15. 9. *Sicut dilexit me Pater, & ego dilexi vos*, id est, ita ego dilexi vos, & 1. epist. ca. 2. 18. *Sicut audiuistis, quia Antichristus venit, nunc Antichristi multi facti sunt*, pro, sic etiam nunc Antichristi multi facti sunt. Sic igitur hoc loco, *Sicut me misit viuens Pater, & ego viuo propter Patrem*, id est, sicut Pater, qui me misit, viuit, ita ego per illum viuo. Nam & in secundo membro, in quo nemo comparationem esse negat, eadem vtitur phrasi, *Et qui manducat me, & ipse viuet propter me*, id est sic etiam, qui manducat me, viuet propter me. Confirmat hunc sensum, quod capit. 5. 26 hanc eandem sententiam, quam hoc loco ponit, iis ipsis verbis, quibus nos interpretamur, pronuntiauit. *Sicut Pater habet vitam in semetipso, sic dedit & Filio habere vitam in semetipso*, & eodem cap. ver. 21. *Sicut Pater suscitat mortuos, & viuificat, sic & Filius, quos vult, viuificat.* Cõfirmat etiam, quanto si hic non esset sensus, frustra hæc prima verba posita viderentur, *sicut misit me viuens Pater.* Facilius enim, & breuius dicta erat, sicut ego viuo propter Patrẽ, sic qui manducat me, viuet propter me. Cum ergo dixerit, *Sicut misit me viuens Pater*, voluit proculdubio inter se, & Patrem cõparationem facere. Viuentem addito Græce articulo τὸν ζῶντα Patrem appellauit, vt significaret ipsum per se Patrem non solum viuentem, sed vitam ipsam, atque omnis vitæ fontem esse. Cur ergo dixit, *misit*, cum, vt supra docuimus, non de missione, sed de vita ageretur, & satis fuisset dicere, sicut viuit Pater, & ego viuo propter Patrẽ? Voluit, opinor, simul rationem declarare, quare ipse propter Patrẽ viueret, quia ab eo missus fuerat, id est homo factus, vt Leõtius exponit. Alii putant rationem indicare voluisse, quare missus à Patre esset, vt vitam nimirum ab eo acceptam cum hominibus cõmunicaret. Quæsitũ à multis est, quid sit, *viuo propter Patrem.* Græce est ζῶ τὸν πατέρα, quod

quod potest Latine reddi *per Patrem*, aut, *propter Patrem.* Augustin. & Beda existimant finalem, vt vocant, causam significare, *propter Patrem*, id est ad gloriam Patris. Sed manifestum est ex sequenti membro non eum esse sensum. Cum enim dicit, *& ipse viuet propter me.* non significat propter gloriam suam victurum esse, sed propter se, id est se illi vitam impertiente victurum. Causa ergo efficiens, non finalis significatur, quę aliquando etiam exprimitur per præpositionem *propter.* Cęterum alia hinc mouentibus Arianis existebat quæstio, quomodo Filius per Patrem viuere diceretur. Obiiciebant enim Deum esse non posse, qui per alium vitam haberet, vt ex Gregor. Nazian. orat. 5. de Theolog. & ex Ambros. lib. de fide, ca. 5. & ex Basil. libr. 4. aduersus Eunom. & in apolog. ad Cæsarianos, & ex Cyrillo hoc loco, & in lib. de recta fide ad Reginas intelligimus. Quæstio in eo fere versatur, vt intelligamus, de qua loquatur vita, cum dicit, *& ego viuo propter Patrem*, & an loquatur de se, quatenus Deus, an quatenus homo est. Gregor. Nazian. Chrysostom. Ammonius, Theophylact. Cyrillus, & Euthym. de Christo, quatenus Deus est, videntur exponere. Nam & secundum diuinam naturam propter Patrem viuere, non quod participatione vitæ eius viuat, sicut nos *in ipso viuimus, & mouemur, & sumus*: sed quod vt per se viuat, ac vita ipsa sit, à Patre per æternam generationem accepit. Quod autem nõ per participationem Patris viuere dicatur, ex eo Ammonius, & Cyrillus probant, quod non solum viuens, sed vita etiam ipsa dicatur, *Ego sum via, veritas, & vita*, ipsa autem vita per participationem esse non potest. Vera responsio, sed verior, & magis expedita illa Basilij, Ambrosij, Augustini, & Bedæ, Christum de se vt homine loqui, agebat enim de carnis suæ manducatione, & non mãducatur vt Deus, sed vt homo. At de qua vita? Nam in illo ipso homine Christo & diuina, & humana, & naturalis, & mortalis, & supernaturalis vita erat. Videtur Chrysostomus de mortali vita hoc interpretari, vt sensus sit, sicut Christus propter Patrem, id est quia à Patre missus est, bene, sanctęque vixit, ita qui eius ederent carnem, bene victuros esse. Credo ego, eandemq; omnium fere auctorum sententiam esse arbitror, non de mortali, non de naturali, sed de diuina, & supernaturali vita loqui, quam vitam æternam appellamus, quæ in Deo naturalis est, in Christo, quatenus homo est, & in nobis diuino beneficio per participationem quandam concessam diuinæ naturæ. Eam enim sempiternam vitam atque diuinam, quam Deus natura sua habet, Christus, vt homo, per coniunctionem cum diuinitate hypostaticam habuit, per quam quæcunque Dei erant, in humanam naturam deriuata sunt: nos vero per eam coniunctionem habemus, qua sumpto corpore, & sanguine Christi, cum eo vnum quiddam efficimur. Sicut enim per vnionem illam hypostaticam fit, vt vita illa diuina, & fœliciter immortalis humanæ Christi naturæ facta sit: ita per coniunctionem nostram cum corpore eius efficitur nostra. Atque hoc est, *Sicut misit me viuens Pater, & ego viuo propter Patrem, & qui manducat me, & ipse viuet propter me.* Potest etiam quæri, vt nihil, quod ad huius loci explicationem pertineat, prætermittamus, cur cum soleat dicere, *Qui manducat meam carnem*, hic non dicat, Qui manducat meam carnem, sed *qui manducat me?* Notauit Cyrillus lib. in Ioan. cap. 15. se ipsum carnem suam appellasse, & è contrario aliquando partem pro toto, aliquando totum pro parte ponendo, vt in illo loco D. Pauli. Rom. 7. 18. *Scio quia non habitat in me. hoc est in carne mea bonum.* Verum, sed aliquã tamen causam fuisse suspicor, quam ob rem potius dixerit. *Qui manducat me*, quam qui manducat meam carnem, nempe quia non dixerat, caro mea viuit propter Patrem, sed *ego viuo propter Patrem.* Monent Chrysostomus, Leontius, & Theophylactus Christum iterum, atque iterum hunc de carne sua manducanda sermonem versare, vt eum in auditorum mentibus imprimeret. Tanti esse momenti de hoc mysterio recte sentire.

58. Hic est panis, qui de cœlo descendit.] Hic panis, de quo loquor, id est, ego. Quomodo dicat de cœlo descendisse, vide supra ver. 32. & 33. Concludit disputationem, reuocans eam ad initium. Dixerant illi Iudæi versu. 30. & 31. *Quod ergo tu facis signum, vt videamus, & credamus? Patres nostri manducauerunt manna in deserto, sicut scriptum est, Panem de cœlo dedit eis manducare.* Inde disputatio hæc omnis nata fuerat. Respondit enim Christus non illum, quem dedisset Moyses, sed quem ipse daturus erat, verum esse panem, atque cælestem. In qua re probanda, explicandaque hactenus versatus est. Id nunc concludit comparatione huius, & illius panis.

Non sicut manducauerunt patres vestri manna.] Hebraismus est לא כאשר id est, hic panis, qui de cœlo descendit, non similis illi, quem patres vestri comedetunt. Duplex autem inter hunc, & illum panem breui & concisa oratione discrimen esse indicat, alterum, quod ille terrenus fuerit, hic cœlestis sit, sicut dixerat versu. 32. *Amen, amen dico vobis, non Moyses dedit vobis panem de cœlo, sed pater meus dat vobis panem de cœlo verum.* Hanc differentiam indicat, cum dicit, *Hic est panis, qui de cœlo descendit*, cum enim addat statim, *Non sicut manducauerunt*, id est non qualem manducauerunt patres vestri, perinde est, ac si dicat, Hic est panis, qui de cœlo descendit, non ille, quem patres vestri manducauerunt. Alterum discrimen est, quod hic vitam edentibus conferat, ille conferre minime potuerit, cum ipsorum patres, qui illum comederunt, mortui fuerint. Quod qua ratione intelligi debeat, supra docuimus, ver. 49.

59. Hæc dixit in synagoga docens in Capharnaum.] Quidam hoc non alia de causa additum putant, quam vt historiæ ex loci descriptione fides fieret. Chrysostomus vero auditorum dutitiem, & incredulitatem notari docet, quod cum hæc Christus in Capharnaum, id est in ea dixerit vrbe, in qua tot miracula fecisset, illi nemo fere crediderit. Magis probo, quod Leontius, & Cyrillus tradunt, voluisse Euangelistam docere hæc, quæ narrauerat, non clam, & in loco aliquo solo, sed in loco celebertimo, & frequentissimo, & quam plurimis audientibus facta esse, ne quis, quod solus ipse narrasset, fructum putaret, nã & vrbs ipsa Capharnaum celebertimum erat emporium, & in ea ipsa non quouis loco, sed in media synagoga, quo omnis populus confluebat, hæc contigisse. Similia notauimus exempla Mar. 1. 21. & 3. 1. & 6. 2. Sed nascitur hinc quæstio, quam Ammonius, & Theophylact. excitarunt, cur Christus de tanto mysterio in tanta frequentia disputare voluerit, cum non ignorauerit vix quemquã crediturum. Respondent voluisse ostendere se legi non esse contrarium, cum in synagoga Iudæorum more disputaret, simul etiam captare multitudinem. Nam etsi plerique etiam discipuli nõ crediderunt. tamen vero simile ex tanta multitudine non paucos credidisse.

50. Multi ergo audientes ex discipulis eius dixerunt, Durus est hic sermo, & quis potest eum audire.] Quod Euangelista præteritis aliis solos discipulos dixerit orationis eius difficultate fuisse deterritos, eo, vt opinor pertinet, vt doceat, quam parum Christus persuasisset, cum ne ipsi quidem eius discipuli crediderint, vt August. & Beda notauerunt. Ergo cum dicit multos ex discipulis

discipulis eius hoc audientes dixisse, *Durus est hic sermo*, tacite insinuat, multo magis cæteros, qui discipuli non erant, aut idem, aut aliquid simile dixisse, cogitauisseue. Non fuisse ex duodecim Apostolorum numero monent Theophylactus, & Euthymius, idque ex versu 67. manifestum est. Durum sermonem vocant doctrinam creditu difficilem, quod nemo nisi Christi carnem manducaret, & sanguinem biberet, vitam æternam habere posset. Sic Chrysostomus & Euthymius exponunt. Quod autem dicunt, *Quis potest eum audire?* perinde valet, ac si dicant, quis potest credere? Hebræorum idioma, vt, si *audieritis me bona terra comedetis*. Sed habet maiorem vim, quod dicunt, *Quis potest eum audire?* quam si dicerent, Quis potest credere? quasi dicant ne cuiusquam quidem aures eũ sermonem ferre posse. Hæreticorum vox, qui cum diuina mysteria suo metiantur ingenio, quidquid non intelligunt, deliramentum putant. Afferant Caluinistæ quam speciosas velint causas, quamobrem non credant, quod isti non crediderunt, vere nos corpus Christi manducare, & sanguinem bibere, dicant se Dei potentiam non negare, sed voluntatem sequi, potuisse quidem, sed noluisse, voluntatem autem eius ex aliis scripturæ locis se colligere. Mentiuntur, nam cum in disputatione premuntur, ad philosophiam, rationemque naturalem confugiunt, fieri non posse, vt corpus vnum pluribus locis sit. Non alia igitur illis non credendi causa est, quam istis fuit, quod durus illis sermo esse videatur. Dictam ergo de se putent, quod eorum magister Caluinus de istis dicit, durities non in Christi sermone, sed in ipsis illis auditoribus fuisse, qui sermonem durum esse dicebant, & intelligant se illis similes esse animales, *qui non percipiant, quæ sunt spiritus Dei*. Hoc pesores, quam discipuli illi Caluinistæ sunt, quod illi non palam, & Christo audiente dixerunt, vt August. & Beda obseruarunt, & ex ver. sequenti perspicuum est. Caluinistæ vero palam dicunt adiunctis etiam quibusdã in Christum blasphemiis.

Hebraorũ idioma. Isai. 1. 19.

In Comment. in Ioannem.

1. ad Cor. 2. 14.

61. *Sciens autem Iesus apud semetipsum.*] Id est nemine indicante, vt modo ex Augustino, & Beda notauimus. Ita enim discipuli inter se taciti murmurauerant, vt audire Christus non posset. Sed Deum, quem corda non latent, quomodo verba etiam non audita latere posuisset? Iraque recte ex hoc loco Chrysost. Cyrillus, Theophylact. & Euthymius, atque Theodorus Heracleensis in Catena Græcorum Christi diuinitatem probant.

Act. 1. 24. Christi diuinitas probatur.

62. *Si ergo videritis Filium hominis ascendentem, vbi erat prius?*] Difficilem locum & oratio concisa, & interrogatio facit. Cum enim ad explendam orationem, atque sententiam aliquid necessario subintelligendum sit, incertum quid debeat intelligi. Vnum e duobus intelligatur necesse est, aut tunc non scandalizabimini, *cum videritis Filium hominis ascendentem, vbi erat prius*, aut contra. Tunc magis scandalizabimini. Priorem sensum plerique sequuntur, Chrysostomus. August. Cyrillus. Theophylactus. Beda, Rupertus Euthymius, & Theodorus. Heracleensis in Catena Græca, & Leontius in Commentariis. Sed hi ipsi auctores in eo inter se dissentiunt, quod alij hoc referant ad id, quod dixerat de se cœlo descendisse vers. 41. Nam eam etiam ob causam Iudæi murmurauerant. Quasi dicat cum videbitis *Filium hominis ascendentem, vbi erat prius*, tunc nimirum scandalizari desinetis, intelligetisque me de cœlo descendisse, cum nemo ascendere in cœlum possit, *nisi qui descendit de cœlo Filius hominis, qui est in cœlo*. Sic Chrysostom. Theodorus Heracleens. Theophylactus, & Euthym. Alij referunt ad id, quod dixerat vers. 54. *Qui manducat meam carnem, & bibit meum sanguinem habet vitam æternam.* Quasi probet modo carnem suam vitam æternam dare posse, quia caro Dei est, quod ex eo probat, quod in cœlum sit ascensurus. Sic Cyrillus, & Leontius. Alii ad id, quo offensi discipuli illi fuerant vers. 52. *Quomodo potest hic nobis carnem suam dare ad manducandum?* Quasi modum doceat, quo carnem suam illis ad manducandum daturus sit, nimirum non concisam, vt illi putabant, in frustra, cum eam integram, atque incorruptam in cœlum esset illaturus, sed sub sacramento. Sic Augustin. Beda, & Rupertus. Quæ interpretatio in eo cæteris præstat, quod sententiam referat ad id, quod discipuli dixerant, *Quomodo potest hic carnem suam dare ad manducandum?* Id enim haud dubie probabilius. Sed ego non libenter, vt sæpe dicere soleo, scripturæ sacræ restringo sententiam. Itaque malim ad totam Christi superiorem disputationem referre. Generaliter enim discipuli illi dixerant, *Durus est hic sermo*, vbi sermonem, vt diximus, totam superiorem Christi de carne, & sanguine doctrinam appellauerant. Illud mihi difficile persuadere possum, intelligendum esse. Tunc scandalizari desinetis, aut tunc intelligetis, tunc credetis, quemadmodum omnes, quos memini legere, auctores interpretantur. Nec enim ita loqui videtur Christus, quasi doceat, & probet, sed quasi reprehendat, *Hoc vos scandalizat?* cum adhuc vobiscum sim? cum facile intelligi poteſt, posse me vobis carnem meam dare ad manducandum, præsentem præsentibus? Quid facietis, cum videritis me in cœlum ascendentem? quanto magis scandalizabimini? quanto minus credetis? cum videatis me in cœlo, vos in terra esse?* Solet enim Christus auditores, qui non credunt ea, quæ facilioria reditu sunt, sic obiurgare, quod cum ea non credant, multo minus quæ maiora, difficiliora que sint, fint credituri. *Si terrena*, inquit, *dixi vobis, & non creditis, quomodo si dixero vobis cœlestia, crederis?* ca 3 12. Eusebius ipse, hanc interpretationem probat. Nam Caluinistæ, qui falsis illis, & incredulis Christi discipulis successerunt, hoc potissimum argumento non credunt, Christum vere nobis carnem suam dare ad mãducandum, quod in cœlo sit, quod eum cœlum continere oporteat vsque in diem resolutionis omnium, non ergo in Eucharistia esse posse. Ego cõtra, propterea in Eucharistia esse posse, quia in cœlo est. Ex eo enim quod propria in cœlum ascendit auctoritate, sequitur Deum esse, ex eo quod Deus est, sequitur corpus suum vbicunque velit posse ponere, sic adeo vt ab eo loco, in quo est, minime discedat. Præterea ex eo ipso quod hoc Christus prædixerit, non ignorans quid discipuli illi, quid Caluinistæ eorum discipuli dicturi essent, probo non solum esse posse, sed re etiam vera in Eucharistia esse. Si enim non vere, sed spiritualiter carnem suam ad manducandum se datum pollicereturr, declarasset vtique se non vere, sed sola fide carnem suam datum esse, cum tamen multos sciret & tunc aliter intellexisse, & postea intellecturos, posseque vno omnes verbo magno errore liberare. Non declarauit, sed vsque dixit iterum, atque iterum fore, vt nisi eius manducaremus carnem, vitam non haberemus. Prædixit fore qui propter suum in cœlum reditum minus etiamnum crederent, nec sententiam, nec orationis tenorem mutauit, volebat igitur quæ dicebat, non figurate, sed proprie à nobis intelligi. At enim explicauit, cum dixit, *Caro non prodest quicquam?* Eum errorem eo loco refutabimus. Non nego me huius interpretationis auctorem neminem habere, sed hanc eo magis probo, quam illam alteram Augustini cæterarum aliqui probabilissimam, quod hæc cum Caluinistarum sensu

Ioan. 3. 13.

sensu magis pugnet, quod mihi magnum est probabilitatis argumentum. Cur se hoc loco *Filium hominis* appellauerit, varias etiam rationes auctores afferunt Chrysostomus, Theodotus, Heracleensis, & Theophylactus conuenienter superioni sententiæ suæ putant ideo se Filium hominis appellasse, vt indicaret eundem se, quem illi solum Filium hominis esse credebant. Filium etiam esse Dei. Alij, vt ostenderet non duos, alterum Dei, alterum hominis, sed vnum Dei, eundem & hominis esse filium, vt Cyrillus contra Nestorianos hoc loco disputat, & vt indicat in Catena Græcorum Ammonius. Propterea non dixit, *si videritis Filium hominis ascendentem* in cœlum, sed *vbi erat prius*, vt indicaret prius se in cœlo, vt Deũ, fuisse, nunc se in cœlum tanquam hominem ascensurum, quia idem Deus, ac homo est. Exposita sunt hæc verba. c. 3. 13.

Cur his se Filium hominis vocat.

63. *Spiritus est, qui viuificat, caro non prodest quicquam.*] Difficilis etiam & ipse per se. & interpretationum varietate hic locus est. Primum Caluinistarum error euellendus, nec enim inter bonotum interpretum sententias recitandus. Probare ex hoc loco nituntur, Christum carnem suam nobis in Eucharistiæ sacramento non dare, quia *caro non prodest quicquam*, quorsum autem daret nihil profuturam? Non illi primo omnium hæreticorum his abusi sunt verbis, vt Ecclesiasticam fidem refutarent. Nam & Tertullianus in libro de resurrectione carnis scribit hæreticos illos veteres, qui carnis negabant resurrectionem solitos dicere, quorsum caro, quæ nihil prodesset, esset resurrectura? Non vident homines valde, vt sibi videntur, acuti, ita ratione se non hoc solum mysterium, sed omnem prorsus Christianam religionem euertere. Si enim *caro non prodest quicquam*, cur etiam Christus assumpsit? cur pro nobis eam cruci suffixit? Profuit fortasse dicent ad nascendum, profuit ad patiendum, non prodest ad edendum, qui id sciunt? Nam omnibus modis prodesse posse, quibus eam Christus prodesse voluit, quamuis impudentes sint, negare non possunt. Voluisse autem vt non tantum crucifixa, sed etiam manducata prodesset, quibus ipse verbis apertius docere potuit, quam, *Nisi manducaueritis carnem Filij hominis, & biberitis eius sanguinem, non habebitis vitam in vobis?* Et si naturam, & vsum spectemus carnis, quis non videat magis manducatam, quam crucifixam solere prodesse? Quanto mirabilius Gentilibus olim videbatur, carnem Christi affixam cruci, quam commanducatam vitam attulisse? Dicent rursus carnem Christi, non quia sola caro, sed quia caro cum spiritu, & diuinitate coniuncta erat, profuisse. Quid ergo? an quisquam in Eucharistia sine spiritu, ac diuinitate esse dicit? Quemadmodum ergo in cruce, ita & in sacramento non sola caro, sed caro cum diuinitate coniuncta nobis prodest. At satis, inquiunt est, si sola manducetur fide. Satis vique fuisset, si Christus voluisset, sicut satis fuisset si ita Deus statuisset, si non re ipsa, sed fide, aut figura moreretur, sed nostrum non est Deo legem dare. Quemadmodum quia voluit re ipsa mori, aliter quã per veram eius mortem salui esse non possumus, ita quia voluit re ipsa carnem suam à nobis manducari, non possimus esse salui, nisi eam re ipsa manducaremus. Sed hæreticorum, vt dixi, habenda non est ratio. Catholici interpretes, quid dixerint videamus. Tribus in rebus omnis huius loci versatur quæstio. De quo loquatur spiritu, cum dicit, *spiritus est, qui viuificat*: de qua carne, cum dicit, *Caro non prodest quicquam*, quid sit viuificare spiritum: & non prodesse carnem. Quidam spiritum recipientis fidem, & caritatem, cæterasque omnes dispositiones vocari putant, quas qui carnem Christi recipit, vt dignere recipiant, habere debet. *Probet autem se ipsum homo, & sic de pane illo edat, & de calice bibat.* Ita Augustin. serm. 2. de verb. Apostoli. Gaudentius tractatu 2. in Exod. Paschasius in libro de corpore, & sanguine Christi. Iraque sensum esse solam Christi carnem sine fide manducatam nihil prodesse, cum spiritu, id est cum fide manducatam viuificare. Quæ vera quidem sententia est, an verus quoque sit sensus, postea videbimus. Alij spiritum ipsam Christi diuinitatem interpretantur, carnem vero eius corpus, sensumque esse carnem per se consideratam, si cum spiritu, id est diuinitate coniuncta non esset, nihil profuturam: spiritum viuificare, id est carni tribuere, vt viuificare possit. Quemadmodum ad naturalem vitam caro sola nihil prodest, cum anima, id est cum humano spiritu coniuncta prodest, ita ad spiritualem vitam nihil prodesse solam per se Christi carnem, tamen cum spiritu, id est diuinitate coniunctam maxime prodesse. Ad hunc modum D. Augustinus tract. in Ioan. 27. & libro quarto de consen. Euangel. cap. 10. & libro decimo de ciuitate ca. 24. & in comment. Pfalm. 98. Cyrillus lib. 4. cap. 23. Leontius, Rupertus, & Bernard. serm. 33. in Cantic. Vera quoque sententia, sed quod attinet ad interpretationem loci, hoc in ea, & superiore desiderari posset, vt magis esset ad id, quo agebatur, accommodata. Nec enim id agere Christus videbatur, vt doceret, qua ratione caro sua viuificaret, sed vt doceret posse se carnem suam dare ad manducandum: aut certe, vt ostenderet quid causæ esset, quamobrem illi non crederẽt, quod dicebat, quemadmodum paulo post sumus explicaturi. Alii intelligunt Spiritum sanctum tertiam personam Trinitatis, sine quo ne ipsa quidem Christi caro viuificare possit, Basilius libro de Spiritu sancto ad Amphiloch, cap. 24. Victorinus libro quarto aduersus Arianos. Victor Vticensis in confessione fidei ad Hunericum Vandalorum Regem. Minus probabile hoc est, quam quod modo ex Augustin. & aliis auctoribus dicebamus. Alij existimãt Christum verba sua spiritum viuificantem appellasse, vt Tertullian. in libr. de resurrectione carnis, & vt videtur Cyrill. Ierosolym. catech. 16. sed ij ipsi non eodem modo sentiunt. Quidam enim eorum putant vocasse verba sua spiritum, id est non carnaliter, sed spiritualiter intelligenda, id que statim declarare cum dicit, *Verba, quæ ego loquutus sum vobis, spiritus, & vita sunt.* Sic Tertullianus de resurrectione carnis. *Exequitur etiam quid velit vocari spiritum, verba, quæ locutus sum vobis, spiritus sunt, vita sunt, sicut & supra. Qui audit sermones meos, & credit in eum, qui me misit, habet vitam æternam, & in iudicium non venit.* Putat quoque Tertullianus eadẽ verba sua carnaliter intellecta vocasse carnẽ, sed peregrum id speciem probabilitatis habet. Quidam vero verba sua vocasse spiritum, quia verba Christi, quibus conficitur Sacramentum, vicem spiritus habent, conuertunt enim substantiam panis in substantiam corporis Christi, eamque animant, atque viuificant. Quem etiam ad modum Rupertus interpretatur. Inuenio, qui & carnem ipsam Christi per se consideratam, carnem, eandem vero quatenus diuino, ac viuificante spiritu plena est, spiritum appellasse dicant. Quodà D. Augustini sententia, quam supra posuimus, non distat nisi modico discrimine. Eius auctor Ammonius, πνεῦμα δὲ καλεῖ τὸν πνεύματος σάρκα τῆς ζωοποιοῦ πνεύματος ἐπιφοίτησιν μόνον δὲ οὐδὲ id est, *spiritum hic vocat plenam viuifici spiritus virtute carnem, manet enim caro.* Alij spiritum, modum intelligendi spiritualem, carnem, modum intelligendi carnalem interpretantur. Iudæos carnaliter intellexisse, quod de

Caluinistæ refutantur.

1. ad Cor. 11. 28.

Cap. 5.

Quid per spiritum, & carnem hic significetur.